

BİZE YÖN VEREN METİNLER I

BÜYÜK BULUŞMA
(750-1040)

Derleyen: Alev ALATLI
Seri Editörü: Prof. Dr. Ömür CEYLAN
1. Cilt Editörü: Prof. Dr. Sadık TÜRKER

2024

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 91
Tarihe Yön Veren Metinler Serisi: 14 (1. Cilt)
ISBN: 978-605-4448-90-6 (C. 1)
978-605-4448-89-0 (Tk)

1. Basım: Eylül 2014
2. Basım: Mart 2016
Yeni edisyon, 3. Basım: Eylül 2024

BİZE YÖN VEREN METİNLER I

Derleyen: Alev ALATLI

Seri Editörü: Prof. Dr. Ömür CEYLAN

1. Cilt Editörü: Prof. Dr. Sadık TÜRKER

© Copyright, 2024, KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Sertifika No: 43348

Kapadokya Üniversitesi tarafından yayımlanan basılı, elektronik veya diğer formatlardaki bilimsel yayınlar, sempozyum bildirileri ve ders içeriklerine ait bütün haklar Kapadokya Üniversitesine aittir. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, Kapadokya Üniversitesinin yazılı izni olmaksızın yayının tümünün elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Bu kitabın ilk iki baskısı (2014-2016), Kültür ve Turizm Bakanlığının (Başbakanlık Tanıtma Fonu) katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Redaksiyon: Gökçe Demirelli Buran
Kapak Tasarım: Begüm Çiçekçi
Sayfa Tasarım: Hüseyin Özkan
Baskı ve Cilt: Bizim Büro (Sertifika No: 42488)

Alatlı, A. (Der.), Ceylan, Ö. (Seri Ed.), Türker, S. (1.C. Ed.) (2024).
Bize Yön Veren Metinler (Cilt I). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
3. Basım, 677 s, 16,5 x 23,5 cm.
ISBN: 978-605-4448-90-6 / 978-605-4448-89-0 (Tk)
Anahtar Sözcükler: 1. İslam Öncesinde Türk, Arap ve Fars Dilleri, 2. Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi, 3. İslam Rönesansı, 4. İslam Hukuku, 5. İslam İnançlarının Temellendirilmesi, 6. İslam'ın İlk Asırlarında Bilim ve Teknik

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir
yayinevi@kapadokya.edu.tr
kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr
0(384) 353 5009
www.kapadokya.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Sunuş (Funda F. Aktan).....	19
Bize Yön Veren Metinler Hakkında (Alev Alatl)	21
Seri Editöründen (Ömür Ceylan).....	27
Edisyon Notları	43
Kısaltmalar	45

Cilt I **Büyük Buluşma** **(750-1040)**

1. ve 2. Cilt Editöründen (Sadık Türker)	39
---	----

İSLAMİYET ÖNCESİ DİL VE EDEBİYAT

TÜRK DİLİ	47
Türk Dilinin Köken ve Özellikleri	48
Türk Dilinin Alfabeleri	48
Göktürk (Orhun) Alfabesi	49
Soğd-Uygur Alfabesi	49
Arap-İslam Alfabesi	50
Kiril-Slav Alfabesi	50
Latin Alfabesi	51
Diğer Alfabeler	51
Dîvânü Lügâti't-Türk	51
Türklerin Tabakaları ve Boyların Açıklanması Hakkında.....	52
Türk Lehçeleri Hakkında	52
Lehçe Farklılıkları Hakkında.....	54
Türk Dilinin Tarihi Gelişimi	55
Eski Türkçe	55
Azeri Türkçesi, Osmanlı Türkçesi.....	57
Batı Türkçesinin Gelişmesi	58
Eski Anadolu Türkçesi	59

Osmanlı Türkçesi	60
Türkiye Türkçesi	65
Türk Dili Tarihi İçinde Atasözleri	68
Türk Yazı Dilinin İlk Örnekleri	69
Tonyukuk Kitabesi	69
Kültigin Kitabesi	76
Bilge Kağan Kitabesi	84
Türk Destanları	93
Yaradılış Destanı	95
Alp Er Tunga Destanı	96
Şu Destanı	98
Oğuz Kağan Destanı	100
Köktürk Destanı: Ergenekon	103
Uygur Destanları: Türeyiş ve Göç	103
Türeyiş Destanı	103
Göç Destanı	104
İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Türk Destanları	104
Satuk Buğra Han Destanı	105
Manas Destanı	105
Cengiz-nâme	106
Edige	106
Battal-nâme	107
Dânişmend-nâme	107
Koroğlu Destanı	107
ARAP DİLİ	109
Cahiliye Dönemi Hutbeler ve Vasiyetler	109
Kus b. Sâide el-İyâdî'nin Konuşması	110
Binbir Gece Masalları	111
Alâeddin'in Sihirli Lambası	111
Balıkçı ve İfrit Öyküsü	114
Cahiliye Dönemi Şiir	116
Muallaka (Züheyr b. Ebî Sülmâ)	117
Muhadram Şairler	119
Kasîde-i Bürde (Ka'b bin Züheyr)	119
Naat (Hassân b. Sâbit)	121

FARS DİLİ	123
Zend-Avesta (Zerdüşt)	123
Kitâbü'l-Mevalid (Denkard)	125
İskender	126
Şeh-nâme (Firdevsî)	126
Seçmeler	127
Dahhâk'ın Demirci Kâve ile Macerası.....	127
Efrâsiyâb'ın İran'a Gelmesi.....	129

İSLAM

İSLAM'DAN ÖNCE HİCAZ VE HZ. MUHAMMED	181
Yeryüzünde İlk Mabet: Kâbe.....	181
Kusay b. Kilâb'ın Kureyşlilere Hitabı	183
Fil Vak'ası: Ebrehe'nin Kâbe'yi Yıkma Teşebbüsü	183
Hz. Peygamber'in Doğumu.....	186
Annesi Âmine Hz. Peygamber'i Anlatıyor.....	186
Sütannesi Halîme Hz. Peygamber'i Anlatıyor.....	187
Hz. Peygamber'in Amcası Ebû Tâlib ile Suriye Seyahati ve Rahip Bahîra	188
Hz. Muhammed'in Kâbe Hakemliği.....	190
Güvenilir İnsan: Muhammedü'l-Emîn	190
Hilfû'l-Fudûl Antlaşması.....	191
İSLAM'IN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	193
İlk Vahiy	193
Hz. Muhammed'in Safâ Tepesinde Kureyş'e Yaptığı Konuşma	194
Ca'fer b. Ebû Tâlib'in Necâşi'nin Huzurunda Yaptığı Konuşma.....	196
Hz. Peygamber'in Tâif Dönüşü Yaptığı Dua.....	197
İsrâ ve Miraç Hadisesi	198
Akabe Biatları	200
Birinci Akabe Biatı.....	201
İkinci Akabe Biatı	201
HİCRET SONRA	203
Mekke'den Medine'ye Hicret	203
Muâhat: Ensar-Muhacir Kardeşliği	207
Hz. Peygamber'in İlk Cuma Hutbesi	208
Ezan.....	210

Medine Sözleşmesi	212
Benû Damre Antlaşması.....	215
Benû Gıfâr Antlaşması.....	216
Bedir Gazvesi	216
Uhud Gazvesi ve Hz. Muhammed'in Okçulara Emirleri	218
Hendek Gazvesi	219
Hudeybiye Antlaşması	220
Hz. Peygamber'in Huzâa Kabilesi ile İttifakı	222
Hz. Muhammed'in Yemen Valisi Amr b. Hazm'e Verdiği Talimatname	222
Hz. Muhammed'in Muâz b. Cebel'e Talimatı	224
Mekke'nin Fethi ve Genel Af	226
Müşriklere Ültimatı	227
Huneyn Gazvesi	228
Tebük Gazvesi	229
Oğlunun Vefatı Üzerine Muâz b. Cebel'e Hz. Peygamber Tarafından Gönderilen Taziye Mektubu	232
Hz. Peygamber'in Cî'râne'de Ensara Yaptığı Konuşma	233
Vedâ Hutbesi	234
Hz. Muhammed'in Vasiyeti ve Son Konuşmaları	236
HZ. MUHAMMED VE DİPLOMATİK İLİŞKİLER.....	238
Hz. Muhammed'in Bizans İmparatoru Heraklius'a Mektubu	238
Hz. Muhammed'in İmparator Heraklius'a İkinci Mektubu	241
Hz. Muhammed'in Sasani İmparatoru II. Hüsrev Perviz'e Mektubu	241
Hz. Muhammed'in Habeş Necâşisi Ashame'ye Mektubu ve Ashame'nin Cevabı	242
Hz. Muhammed'in Mısır Mukavkıs'ına Mektubu	243
Hz. Muhammed'in Yemâme Emîri Hevze b. Ali'ye Mektubu	243
Hz. Muhammed'in Bahreyn Emîri Münzir b. Sâvâ'ya Mektubu	244
Hz. Muhammed'in Gassânî Emîri Hâris b. Ebû Şemir'e Mektubu.....	245
Hz. Muhammed'in Umman Melikleri Ceyfer ve Abd'e Mektubu.....	245
Mübâhele ve Necran Hristiyanları ile Yapılan Antlaşma	245
Hz. Peygamber'in Tâifli Sakîf Kabilesine Verdiği Emân-nâme	246
HZ. MUHAMMED'İN VEFATINDAN SONRA İSLAM	249
DÖRT HALİFE (HULEFÂ-YI RÂŞİDÎN)	250
HZ. EBÛ BEKİR VE DÖNEMİ	250

Hiz. Ebû Bekir'in Hiz. Muhammed'in Vefatından Sonra Yaptığı Konuşma...	250
Hiz. Ebû Bekir'in Halife Seçildikten Sonra Yaptığı Konuşma	251
Hiz. Âişe ve Hiz. Ali'nin Hiz. Ebû Bekir Hakkındaki Görüşleri	252
Halife Hiz. Ebû Bekir'in Üsâme Ordusuna Yaptığı Konuşma.....	253
Hiz. Ebû Bekir'in Necran Halkına Mektubu.....	253
Hiz. Ebû Bekir'in Ridde (Dinden Dönme) Hareketlerine Karşı Tepkisi	254
Hiz. Ebû Bekir'in Yezîd b. Ebû Süfyan'a Tavsiyeleri.....	254
Hâlid b. Velîd'in Hire Halkıyla Yaptığı Antlaşma	255
Hâlid b. Velîd'in İran Reislerine Notası.....	257
HZ. ÖMER VE DÖNEMİ	257
Hiz. Ebû Bekir'in Hiz. Ömer'i Halife Tayin Etmesi ve Tavsiyeleri	258
Hiz. Ömer'in Halife Olunca Yaptığı Konuşma.....	259
Hiz. Ömer'in Adalet ve Sorumluluk Anlayışı.....	259
Hiz. Ömer'in Mali Konularda Halka ve Yöneticilere Yaptığı Konuşma.....	260
Hiz. Ömer'in Fethedilen Arazileri Eski Sahiplerine Bırakması	261
HZ. OSMAN VE DÖNEMİ.....	262
Hiz. Osman'ın Halife Olunca Yaptığı Konuşma.....	262
Hiz. Osman'ın Vali ve Komutanlara Mektupları.....	263
HZ. ALİ VE DÖNEMİ.....	264
Hiz. Ali'nin Halife Olduktan Sonra İlk Hutbesi.....	264
Hiz. Ali'nin Hilafet Görevindeyken Yaptığı Bir Konuşma.....	264
Hiz. Ali'nin Biatını (Bağlılık Yeminini) Bozanlar Aleyhine Yaptığı Konuşma	265
Hiz. Ali'nin Ehil Olmayan Yöneticiler Hakkındaki Görüşleri.....	266
Hiz. Ali'ye Göre İhanet ve Vefa	266
Hiz. Ali'nin Mısır Valisi Tayin Ettiği Muhammed b. Ebî Bekr'e Verdiği Ahitname	267
Hiz. Ali'nin Mısır Valisi Eşter'e Tavsiyeleri	268
Hiz. Ali'nin Birbiriyle Tutarsız Yargılarda Bulunan Hâkimler Hakkında Görüşleri.....	278
İSLAM'DA İLK BÖLÜNME VE EMEVÎLER	279
Sıffin Savaşı'nda Tahkim Kararı.....	280
Hiz. Ali'nin Sıffin'de Düşmanla Karşılaşmadan Önce Askerlerine Seslenişi.....	280
Hiz. Ali'nin Nehrevân'da Toplanan Haricilere Yaptığı Konuşma	281
Haricilerin "Hüküm Ancak Allah'ındır" Sözlerini İşittiği Zaman Hiz. Ali'nin Yaptığı Konuşma	281

Hiz. Ali'nin "Tahkîm" Hakkında Yaptığı Bir Konuşma	281
Hiz. Ali'nin Haricilere Yaptığı Bir Konuşma	282
Abdullah b. Zübeyr ile Hariciler Arasında Geçen Konuşma	283
Abdullah b. Zübeyr'in Annesine Danışması	284
Muaviye Tarafından Kûfe Valisi Atanan Mugîre b. Şu'be'nin Konuşması.....	285
Muaviye'nin Ünlü Valisi Ziyâd b. Ebîh'in Hutbesi.....	286
Muaviye'nin Oğlu Yezîd'e Vasiyeti	288
Haccâc'ın Kûfe'deki İlk Hutbesi.....	288
BÜYÜK GÜNAH	291
Hasan el-Basrî.....	291
el-İntisâr ve'r-Red ala İbni'r-Ravendi el-Mülhid	292
Vâsıl b. 'Atâ - 'Amr b. 'Ubeyd	293
el-Fıkhü'l-Ekber (Ebû Hanîfe).....	295
Bişr b. Mu'temir.....	296
EMEVÎLERDE YUMUŞAMA DÖNEMİ	297
Ömer b. Abdülaziz'in Hiz. Ömer'le Akıbalığı ve İlk Hutbesi.....	297
Ömer b. Abdülaziz'in Fedek Arazisini Ehl-i Beyte İadesi	298
Ömer b. Abdülaziz'in Valilerine Gönderdiği Mektuplar	298
Ömer b. Abdülaziz'in Cepheye Gönderdiği Kumandan	
Mansur b. Gâlib'e Mektubu	300
Ömer b. Abdülaziz'in Savaş Politikası.....	301
Ömer b. Abdülaziz'in Kamu Malına Karşı Hassasiyeti	302
Ömer b. Abdülaziz'in Sorumluluk Anlayışı.....	305
Ömer b. Abdülaziz Döneminde Din-Devlet İlişkisi	305
ENDÜLÜS'TE İSLAM'IN BAŞLANGICI	306
Ukbe b. Nâfi'nin Konuşması	306
Endülüs'ün Fethi ve Târik b. Ziyâd'ın Konuşması.....	306
Endülüs Emevî Hükümdarı I. Abdurrahman'ın, Oğlu I. Hişâm'a	
Vasiyeti	308
HIZ. MUHAMMED'DEN SONRA DİPLOMASİ	309
Sasanilerle Yapılan Kâdisiye Savaşı Öncesi Elçi Mugîre b. Zürâre'nin	
Yezdicerd'e Cevabı.....	309
Hiz. Ömer'in Kudüs Halkıyla Yaptığı Antlaşma.....	310
Ömer b. Abdülaziz'in III. Leon'u İslam'a Davet Mektubu	310

SİYASİ VE DİNÎ TARTIŞMALAR

İSLAM TOPLUMU (ÜMMET) VE YÖNETİMİ 317

Ebü Ubeyde b. Cerrâh ile Muâz b. Cebel'in Mektubu ve
Hz. Ömer'in Cevabı 317

İç Karışıklıklar Üzerine Yaptığı Valiler Toplantısında
Hz. Osman'ın Kararları 318

Halife Ömer b. Abdülaziz'in Zimmiler Hakkındaki Emirleri 318

İRÂDE VE KUDRET 320

er-Risale (Hasan el-Basrî) 320

İrade ve Kudret 320

el-Milel ve'n-Nihal (Şehristânî) 322

Güç Yetirme 322

Ebü Ali el-Cübbâî - Ebû Hâşim el-Cübbâî 322

Akıl ve İrade 323

Şerhu'l-Usulî'l-Hamse (Kadı Abdülcebbar) 323

İrade ve Kazanma 324

İSLAM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN TEMELLENDİRİLMESİ:

HAYIR VE ŞER 326

er-Risale (Hasan el-Basrî) 326

İyilik ve Kötülük 326

Hidayet-Delalet 327

Kitâbu'l-Luma' (Eş'arî) 328

İman 329

Bahru'l-Kelam (Nesefî) 330

Eş'arî ile Cübbâî'nin Üç Kardeş Tartışması 330

Kendisine Davet Ulaşmayanın Durumu 331

Kitâbu'l-İntisâr (Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât) 331

Sümâme b. Eşres 332

Şerhu'l-Usulî'l-Hamse (Kadı Abdülcebbar) 332

İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama 333

İSLAM'DA BÖLÜNME ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

İSLAM MEZHEPLERİ 335

el-Milel ve'n-Nihal (Şehristânî) 336

Millet ve Mezheplerin Sınıflandırılması 336

el-Fark (Abdü'l-Kâhir el-Bağdâdî) 338

Yetmiş Üç Fırka 339

Usulü'd-Dîn (Ebû'l-Yusr el-Pezdevî)	340
Yetmiş Üç Fırka	340
Esâsu't-Takdîs fi-İlmi'l-Kelam (Fahreddin er-Râzî)	341
Selef Mezhebinin Belirlenmesi	341
Risaletu'l-İ'tikadati'l-İmamiyye (Şeyh Saduk el-Kummî)	343
Şiâda Yanılmazlık ve Takiye	343
Kitâbü'l-İrşâd (Cüveynî)	344
Kur'an'da Geçen El, Göz, Yüz Terimleri	345
er-Red ale'z-Zenadîka ve'l-Cehmiyye (Ahmed b. Hanbel)	349
Cehmiye'ye Reddiye	349

İSLAM RÖNESANSI

ABBÂSÎ DEVRİMİNDEN SONRA	357
ABBÂSÎ DEVRİNDEKİ BAZI GELİŞMELER	358
Ebâ Müslim-nâme	358
Bağdat'ın Fethi	359
Ebû Cafer el-Mansûr'un Ebû Müslim'i Horasan	
Valiliğinden Azil-nâmesi	360
Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Oğlu Mehdî'ye	
Nasihat ve Vasîyeti	362
Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Devlet İdaresine İlişkin Sözleri	362
Kitâbü'l-Harâc (Ebû Yûsuf)	363
Halife Harun Reşîd'e Mahkûmlar Hakkındaki Tavsiyeler	363
el-Edebü'l-Kebîr (İbnü'l-Mukaffâ)	365
Ahlak, Adap, Vazife	365
İslam-Bizans Mücadelesini Yansıtan Şiirler	369
TASAVVUF	372
el-Lüma' (Ebû Nasr Serrâc Tûsî)	373
" Tasavvuf " Kelimesinin Anlamı	373
Sufiler	373
Hadis İlmi ve Hadisçiler	374
Fıkıh ve Fakihler	375
Tasavvuf İlmi ve Sufiler	375
" Sufî " Adı Nereden Geliyor?	376
" Sufî " Kelimesinin Menşei	376

Sufilerin Adabı	376
İlm-i Bâtın.....	377
Sufi Geçinenlerin Yanlışları ve Yanlışlık Dereceleri	377
Dünyevi Genişliği Terk Konusundaki Yanlışlar.....	379
Yemeyi Terk ve Uzlet Konusundaki Yanlışlar.....	379
Hürriyet ve Ubudiyet Konusundaki Yanlışlar	380
Velayet ve Nübüvvet Konusundaki Yanlışlar.....	380
Beşeriyetten Fani Olma Yanılgısı.....	381
et-Ta'arruf (Kelâbâzi)	381
Tasavvuf İlmi ve Hali Üzerine	382
Sufilere Sufi Denmesinin Sebebi.....	384
Sufilerin Tevhit Konusundaki Sözlerinin Açıklanması	387
Sufilerin Allah Hakkındaki Marifet Konusunda Görüşleri.....	388
Sufilerin Marifetin Mahiyeti Konusundaki İhtilafları.....	390
Sufilerin Çalışma ve Kazanma Konusundaki Görüşleri	391
TÂHİRÎLER VE FÂTİMÎLER	392
Tahir b. Hüseyin'in Oğlu Abdullah'a Mektubu ve İlk Siyasetname	392
Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh'ın Endülüs Emevî Halifesi	401
III. Abdurrahman'a Cevabı	401
Bizans'ın Girit'i İşgali Karşısında Müslüman Halkın Fâtımîlerden Yardım İstemesi	402
Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh'ın Kûtâme Berberilerine Bir Konuşması	405
Fâtımî Halifesi Fâiz'in Zimmiler Hakkında Emirnamesi	406
MÜSLÜMANLARIN DEVLETLER TARİHİNE BAKIŞI	407
Târihü'l-Mülûk ve'l-Ümem (Taberî)	407
Mukaddime.....	408
Allah'ın Sevgili Kulu İbrahim (as) ve Onun Çağında Yaşamış Olan Acem Hükümdarları.....	410
İskender	411
Ünlü İskender Seddi'nin Yapılma Hikâyesi	412
İskender'in Hızır ve İlyaslar (as) ile Karanlık Ülkesindeki Hikâyesi.....	413
İSLAM HUKUKU VE HUKUK METODOLOJİSİNİN GELİŞİMİ	
HUKUK METODOLOJİSİ	417
Kur'an	418

Hadis	420
er-Risâle el-Umm (Şâfiî)	421
Fıkıh Külliyyatı	421
İlk Halife ve Kadıların İzledikleri Yöntem	424
Malik b. Enes ve Leys b. Sa'd'ın Mektupları	426
el-Muvatta'ya Dair (İbnü'l-Mukaffâ)	432
İslam Dünyasında İlk Kanunlaştırma Teklifi	433
Risâle ilâ-Osman el-Bettî ve el-Âlim ve'l-Müte'allim (Ebû Hanîfe)	434
HUKUKUN KAYNAKLARI VE YARGILAMA ESASLARI	436
H. Ömer'in Ebû Musa Abdullah b. Kays el-Eş'arî'ye Mektubu	436
el-Kâfi (el-Hâkimü's-Şehid el-Mervezi)	437
Karar Süreçleri	438
er-Risâle (Şâfiî)	438
İslam Hukukunun Kaynakları	439
İlim	441
Haber-i Vâhid	441
İcma	442
Kıyas	443
Ebû Hanîfe'nin Fıkıh Usulü	444
Genel Yaklaşım	444
Kıyas	445
İstihsan	445
Rey ve İctihadın Yanılabilirliği	446
Fıkıh Meclisi	446
HUKUK METODOLOJİSİ ÜZERİNE	447
el-Hücce alâ-Ehli'l-Medîne (Şeybânî)	447
İslam'da Yargının Kaynakları	447
İkrah, Zaruret ve Ruhsat	448
İctihat Hatası	449
İctihadın Şartları	449
Haber	450
Akılçı Okulun Haber Teorisi	450
el-Asl (Şeybânî)	453
Haberin Güvenilirliği	453
Risâle fi'l-Usul (Kerhî)	457

Genel Hukuk Kuralları.....	457
el-Fusul fi'l-Usul (Cassâs).....	459
Hükümlerin Açıklanması	460
Açıklanmaya İhtiyacı Olanlar ve Olmayanlar	461
Beyanın (Açıklamanın) Neyle Olacağı	461
AİLE HUKUKU	465
Müsned (Zeyd b. Ali).....	465
Zeydiyye Hukukunda Nikâh	465
Mehir	466
Nikâhta Veli ve Şahitler	466
Karı Kocanın Akrabalarından Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olanlar ..	467
Nikâhta Denklik.....	467
Şerhu Muhtasari'l-Kerhî (Kudûrî)	467
Nafaka	468
MİRAS HUKUKU (FERÂİZ)	470
el-Mesâ'il (Ahmed b. Hanbel)	470
Hanbelî Hukukunda Vasiyet	470
el-Muhtasar (Ebû'l-Kâsım el-Hırâkî).....	472
Hanbelî Hukukunda Vakıf ve Hibe	473
el-Câmiu's-Sağîr (Şeybânî).....	474
Vasiyet	474
Müşerreke Meselesi	475
Dedenin Mirasçılığı.....	476
Kişi Ölür ve Geride Asabesi Olmazsa	476
Muhtasari'l-Müzenî (Müzenî).....	477
Miras Taksimi Yapan Hâkimin Ücreti	477

İSLAM İNANÇLARININ TEMELLENDİRİLMESİ

KELAM İLMİ	483
Akaid Risalesi (Ebû Mansûr el-Mâturîdî).....	483
Tevhit İlmi ve Hukuk	483
el-Münye ve'l-Eme (Sümâme).....	483
Taklit ve Eleştiri Üzerine	483
el- Münkızu mine'd-Dalâl (Gazzâlî)	484
Bilimlerin Gaye ve Sırları	485

İstihânu'l-Havd fi-İlmi'l-Kelam (Eş'arî)	486
Kelam Metodunu Kullanmanın Cevazı	486
Kitâbu't-Tevhit (Ebû'l-Yusr el-Pezdevî)	488
Tevhit İlmi.....	488
İLAHÎ SIFATLAR MESELESİ	491
Hız. Ali'nin Eşbâh Hutbesi	491
Allah'ı Vasfetme	491
Cehm b. Safvân	492
İlahi Sıfatlar Meselesi	492
Ebû Huzeyl el-Allâf	493
İlahi Sıfatlar-Ahiret-Ecel Meselesi	493
en-Nazzâm	494
İlahi Sıfatlar ile Kader İlişkisi	494
İbn Küllâb	496
İlahi Sıfatlar ile Allah'ın Sözü (Kelamullah) İlişkisi	496
Ebû Ali el-Cübbâi - Ebû Hâşim el-Cübbâi	498
İlahi Sıfatlar ve Ahval Teorisi	498
et-Temhîd (Ebû Bekir Bakıllânî).....	500
Kur'an'ın Yaratılmışlığı Sorunu (Halku'l-Kur'an) ve Reddi	501
el-Kifâye ve el-Bidâye (Sâbûnî)	501
Allah'ın Zatî ve Fiilî Sıfatları	502
Yaratma (Tekvin)-Yaratılan (Mükevven)	502
Tavali'ü'l-Envâr (Kâdî Beyzâvî).....	503
Allah'ın Fiilleri Hakkında	503
ALLAH'IN GÖRÜLMESİ (RU'YETULLAH) VE ARŞ	505
er-Redd 'ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenadîka (Ahmed b. Hanbel).....	505
Allah'ın Görülmesi ve Arş	505
Kitabu't-Tevhit (Ebû Mansûr el-Mâturîdî)	506
Allah'ın Arşa Oturması (İstivası)	506
el-Kifâye ve el-Bidâye (Sâbûnî).....	508
Allah'ın Görülmesi	508
ALLAH'I BİLME (MARİFETULLAH) VE ALLAH'IN KENDİSİNİ BİLMESİ	509
el-Usulü'l-Münîfe li'l-İmâm Ebî Hanîfe	509
Allah'ı Bilme.....	509

el-İntisâr ve'r-Red alâ-İbni'r-Ravendi el-Mülhid (Ebü'l-Hüseyn el-Hayyât).....	510
Allah'ın Kendisini Bilmesi ve Cisimlerin Mahiyeti Hakkında.....	511
Tevellüt ve Manalar Hakkında	511
Hastalıklar, Hayat ve Ölüm Hakkında	512
DİN-ŞERİAT-AKIL İLİŞKİSİ	513
el-Usulü'l-Münîfe li'l-İmâm Ebî Hanîfe	513
Peygamberler ve Şariat	513
Kitabu't-Tevhit (Ebû Mansûr el-Mâturîdî).....	514
Akıl-Nakil İlişkisi	514
Kânûnu't-Te'vîl (Gazzâlî)	515
Akıl-Nakil İlişkisi	515
Muhassal (Fahreddin er-Râzî).....	516
Delil, İşaret ve Kısımları	516
Esâsu't-Takdîs fi-İlmi'l-Kelam (Fahreddin er-Râzî).....	517
Akıl-Nakil İlişkisi	517
Resâ'il (Câhîz).....	517
Dünya-Ahiret Benzerliği	518
KADER: İNSANLARIN FİİLLERİNİ YARATMA	520
el-Fıkhü'l-Ekber (Ebû Hanîfe).....	520
Kader	520
el-Usulü'l-Münîfe li'l-İmâm Ebî Hanîfe	521
İman-İslam ve Amel Meselesi	521
Kitâbu'l-Luma' (Eş'arî).....	523
Kader Hakkında.....	523
Akâid Risalesi (Ebû Mansûr el-Mâturîdî).....	524
Fiillerin Yaratılması (Tevlit Meselesi)	524
VARLIK-YOKLUK MESELESİ.....	525
el-Hayyât el-Ka'bî	525
Varlık-Yokluk İlişkisi	525
et-Temhid li-Kavâidi't-Tevhit (Nesefî)	525
Âlemin Yaratılmış Olduğunu İspat Hakkında	525
Nesefî Akâidi Tercümesi (Arab-zâde Abdulvehhâb Efendi).....	527
Varlık-Bilgi İlişkisi	527
et-Temhid (Ebû Bekir Bakıllânî).....	529

Malumat ve Mevcudat Hakkında	529
Tavali’u’l-Envâr (Kâdı Beydâvî).....	530
Malumatın Taksimi Hakkında	530
HRİSTİYANLIK	532
et-Temhid (Ebû Bekir Bakıllânî).....	532
Hristiyanların “Allah Cevherdir” Sözleri Hakkında	532
Üç Esas (Uknum) Hakkında Söz	533
KADINLARIN PEYGAMBERLİĞİ	535
el-USul ve’l-Fürû’ (İbn Hazm).....	535

BİLİM VE TEKNİK

MANTIK: TUTARLI DÜŞÜNMENİN YÖNTEMİ	541
Mettâ b. Yûnus ile Ebû Saîd es-Sirâfî Arasındaki Mantık-Dil Tartışması ...	541
el-Mantık inde’l-Fârâbî - Mantık Risaleleri	547
Mantığın Konusu ve Gramerle Olan İlişkisi.....	547
Kıyas ve Beş Sanat.....	548
Mantığın Kısımları	549
İlimlerin Sınıflandırılması ve Mantık.....	549
Mantığın Dil ve Düşünceyle Olan İlişkisi.....	550
BİLİMSEL GELENEK-YÖNTEM VE BİLİMLER SINIFLAMASI	551
Yalnız İnsanın Kendini Yönetmesi	551
İlmin ve Aklın Değeri Üzerine	551
İlk Felsefe Üzerine	552
Geçmişe Şükran Borçluyuz	552
Araştırma Yöntemlerinde Genel Kural	553
Bilimlerde Yöntem	553
Fizik ve Metafiziğin Alanları	554
Tehzîbü’l-Ahlak (İbn Miskeveyh)	554
İnsanın Bilme ve Yapma Gücü	555
Uygulamalı Felsefe.....	556
İhsâul-Ulûm (Fârâbî)	557
Bilimler Sınıflaması ve Toplumsal Bilimler	558
Siyaset İlmi.....	558
Fıkıh İlmi	561
Kelam İlmi	561

el-Münküzü mine'd-Dalâl (Gazzâlî).....	564
Felsefenin Kısımlarına Dair	564
Riyaziye (Matematik)	564
Mantık	566
İlahiyat.....	567
Siyasi İlimler	568
Ahlak İlmi	568
CEBİR, GEOMETRİ VE ARİTMETİK.....	572
el-Kitâb el-Muhtasar fî-Hisâb el-Cebr ve'l-Mukâbele (Harezmi)	572
Açının Üç Eşit Kısma Bölünmesi (Ebû Sehl el-Kûhî)	579
Makâle fî-Temâmi Kitâb el-Mahrûtât (İbnü'l-Heysem).....	581
Sabit b. Kurra'nın Pytagoras Teoremini Tamimi.....	583
Aritmetik-Katışık Denklemlerde Mantıkî Zorunluluklar (İbn Türk)	589
ASTRONOMİ VE COĞRAFYA	595
Çizimli Sabit Yıldızlar Kitabı (Abdurrahman es-Sufi).....	595
İstenen Karşılığı Almak Amacıyla Dilek Dilenecek ve Ulu Tanrı'ya	
Yakarılacak Elverişli Zamanı Yıldız Bakımı Yönünden	
Kesinlikle Saptamak Üzerine	604
Astronomi Üzerine (Battânî)	606
Almajest, Ay'da Bulunan ve "Prosneuse" (Ay'ın Episikl	
Eksenindeki Sapma) Eşitsizliği Olarak Adlandırılan	
Üçüncü Eşitsizlik Hakkında (Buzcânî).....	609
Kitâb el-Menâzır (İbnü'l-Heysem).....	610
Gözlem Üzerine	610
Hakemi Tabloları (İbn Yunus).....	611
Kitâb fi-Âlât el-Sâ'at Elleti Tusamma Ruhâmât (Sâbit bin Kurra).....	612
Güneş Yılı Üzerine	614
Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları (Fergânî).....	618
Birinci Bölüm: Arap ve Acem Seneleri, Aylarının İsimleri,	
Günleri ve Birbirlerine Göre Farklılıkları Üzerinedir.....	619
Tarihler	620
İkinci Bölüm: Gökyüzünün Kürelere Benzemesi Üzerinedir	621
Üçüncü Bölüm: Kara ve Denizlerden Oluşan Bütün Öğeleri ile	
Birlikte Yer'in de Küre Şeklinde Olması Üzerinedir.....	622
Dördüncü Bölüm: Yer'in Evrenin Merkezi Olması Üzerinedir	623

Beşinci Bölüm: Biri, Doğudan Batıya Doğru, Gece ve Gündüzü Meydana Getiren “Küllî Hareket” ve Diğeri Batıdan Doğuya Doğru Göğü Kateden Yıldızların Hareketi Olan Göğün İki Hareketi Üzerinedir ...	623
Altıncı Bölüm: Yeryüzündeki Meskûn Çeyreğin Niteliği, Gök Kürenin Dolanımına ve Gün ve Gece Farklılıklarına Neden Olan Şeyler Üzerinedir (İbnü'l-Heysem)	625
Risâle fî-Rü'yet el-Kevâkib (İbnü'l-Heysem)	626
FİZİK VE OPTİK	629
Makâle fî'd-Dav (İbnü'l-Heysem)	629
Işık Üzerine	630
Kitâb el-Menâzır (İbnü'l-Heysem)	633
Işığın Göze Etkisi	633
Işığın Kaynağı Üzerine	633
Işığın Yayılımı Üzerine	634
PSİKOLOJİ	635
Kitâbu'n-Necât (İbn Sînâ)	635
et-Tıbbu'r-Rûhanî (Ebû Bekir er-Râzî)	641
Üzüntüyü Giderme Hakkında	642
Resâilü Felsefiye (Kindî)	645
Üzüntü ve Sebepleri	646
Alışkanlıkların Ahlaka Etkisi	647
Ruh Sağlığının Önemi	648
Üzüntüyü Yenmenin Çareleri	649
KAYNAKÇA	651
DİZİN	661

SUNUŞ

Funda F. Aktan

Kapadokya Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanı

Bilgi çağının baş döndürücü hızına ayak uydurmaya çalışarak girdiğimiz üçüncü bin yıl, doğru bilgiye aracısız, yorumsuz ve yönlendirmesiz ulaşmanın ne denli önemli olacağını; geleceği, zannedildiği gibi yalnız “hız”ın değil, “hızla ulaşılabilen doğru bilgi”nin şekillendireceğini ortaya koydu. Temel görevlerinden biri bilgi üretmek olan üniversitelerin faaliyet ve sorumlulukları da doğal olarak bu süreçte bir kat daha önem kazandı. Zira doğru bilgiyi üretecek ve onu çoğaltacak bir toplum için öncelikle zamanın ruhunu özgün ve entelektüel bir pencereden okuyabilen, bütün güç ve zaaflarıyla, beceri ve eksiklikleriyle “kim”liğini idrak etmiş ve özümsemiş bireylere ihtiyaç vardır.

Bize Yön Veren Metinler projesi, Kapadokya Üniversitesi kurucu mütevelli heyet başkanı, sevgili annem Alev Alatlının başlattığı ve son ana dek titizlikle yürüttüğü önemli projelerden biridir. Kapadokya Meslek Yüksekokulunun üniversiteleşme gayreti ve heyecanı ile yaşıt olan bu proje; Kültür ve Turizm Bakanlığının desteği ve ülkemizin farklı üniversitelerinde görev yapan, alanında uzman onlarca bilim insanının katkısıyla on yılda tamamlandı. İS 750-2020 yılları arasında, “Biz”e yön verdiği düşünülen iki bine yakın farklı metin, günümüz okuru için günümüz diliyle bir araya getirildi ve Cumhuriyetimizin ikinci asrını şekillendirecek ve yönetecek nesillere, yedi cilt hâlinde armağan edildi.

Sevgili annemin bir hayali de aynı döneme ait Batı ve Doğu metinlerinin kronolojik akışta harmanlandığı bir seçki daha hazırlamaktı ama ömrü vefa etmedi. “İlkokullarda, tahta üstünde asılı duran tarih şeritleri gibi planlanmalı,” derdi. Bu hayalini de gerçekleştirebilmek umuduyla annemi rahmet ve özlemle anıyor, projeye destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilileriyle katkı sağlayan tüm bilim insanlarımıza teşekkürlerimi sunuyorum.

“Akıl”, Ahlak, Adalet, Adap” ilkeleriyle yola çıkan ve Alev Alatlının 5. A’sı “Aşk” ile hizmet eden Kapadokya Üniversitesi; ülkemize, toplumumuza ve insanlığa olan sorumluluklarının gereğini, uluslararası ölçüt ve niteliklerde yerine getirmeye devam edecektir.

BİZE YÖN VEREN METİNLER HAKKINDA

Alev Alatlı

Bize Yön Veren Metinler projesine başlarken, 750-1299 tarihleri arasını ele alacak olan ilk iki cildin en netameli sorunsalı, “Biz” tanımının sınırlarının tayiniydi. Varoluş ve aidiyetimizi yani kimliğimizi betimlemek, seçtiğimiz metinlerin yön verdiğini ileri sürdüğümüz kitleyi tanımlamak gerekiyordu. Ne var ki “kimlik” benzersizlik, biriciklik telmih eden bir kavramdır. Zıddının, kendisinininkine karşıt bir öteki’nin varlığını derpiş eder, boşlukta tanımlanamaz. Bu nedenledir ki çoğu zaman belirli bir siyasi amaca yönelik olmakla birlikte, etnisite, dil, din, sınıf, milliyet ve benzeri sosyo-politik sınıflandırmalar kimlik tespiti için vazgeçilmez öğeleri olarak kabul görürler. Oysa siyasi sınıflandırmaların dünyası gerçek dünyadan farklıdır. Birisi yapaydır, ötekisi sahici; birisi cetvelle çizilmiş gibi düzgündür, ötekisi dağınıktır, pusludur.

Aralarında adap, dil, din ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirlerine değen budunlar, kavimler, tarih öncesi çağlardan itibaren ilişki içinde olagelirler. Din, bilim, edebiyat, müzik, estetik değer yargıları, inançlar, çağın ve toplumun gerçeklik algısının izdüşümünü teşkil eden temsili sanatlar arasında geçişler, etkileşimler söz konusudur. Öyle ki Albert Einstein’ın matematik kurallarına dair ünlü vecizesi, burada da geçerli olmaktadır: “Kitabi sınıflandırmalar gerçeği yansıttıkları sürece kesin değildirler, kesin olduklarında gerçeği yansıtmazlar.”¹ Dolayısıyla ister en ilkel bir avcı-toplayıcı toplumdan söz ediyor olalım, istersek de “Osmanlı” gibi varlığını asırlar boyu korumayı başarmış bir hanedan devleti ve toplumundan bahsedelim, mütecanis ve tekil bir kimlikten söz edilemez. Bu bağlamda, *Bize Yön Veren Metinler*’in odaklandığı “Biz” kitabı bir kavramdır, sahici dünyayı betimlemekte eksik olması kaçınılmazdır. Eksikli ancak elzemdir çünkü sahici dünyada kendilerini “Biz”in karşısında konuşturarak “Onlar”ın varlığı da yadsınamaz bir olgudur.

Nitekim Batı düşünce tarihinin kısa bir özeti olan bir önceki çalışmamız *Batı’ya Yön Veren Metinler*,² ağırlıklı olarak İngilizce konuşan toplumların kendi medeniyetlerini dayandırmayı tercih ettikleri metinlerden oluşan bir derlemeydi. Anglo-Amerikan dünyasının en saygın akademisyen ve düşünürleri tarafından kendi gençlerine mâl edilmek üzere seçilmiş, ön plana çıkarılmış, yüceltilmiş metin ve müelliflerinden oluşuyordu. Olabildiğince mütecanis ve sürdürülebilir bir

¹ “As far as the laws of mathematics refer to reality, they are not certain, and as far as they are certain, they do not refer to reality.”

² *Batı’ya Yön Veren Metinler I-IV*, Derleyen: Alev Alatlı, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayını, İstanbul 2010.

Batılı kimlik oluşturmak, daha da önemlisi bin yıllara uzanan düşünce ürünlerini bu hedef doğrultusunda tasnif etmek suretiyle oluşturdukları kurguyu üniversite gençliklerine aktarmakta gösterdikleri özeni takdir etmemek, özene özenmemek de mümkün değildi.

Genç Kapadokya Üniversitesinin nüvesini oluşturan Kapadokya Meslek Yüksekokulunun yaklaşık on yıl önce Türkçeye kazandırdığı *Batı'ya Yön Veren Metinler*, Batı'nın en saygın üniversitelerinde bugün hâlen okutulan ders kitaplarının kılavuzluğunda derlendi. Öğretim görevlilerimiz tarafından takdire şayan bir itina ile çevrildi. Okurun doğrudan değerlendirmesi için yorumsuz sunulmak suretiyle de Batı entelijensiyasının kendisine bakış ve kurgusunu doğrudan öğrenmek ve öğretmek yolunda hayli mütevazı ancak sağlam bir platform oluşturuldu. Ücretsiz dağıtılan on binlerce nüshaya ilaveten www.dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr adresinden de tüm ilgililerin erişimine açıldı.

Bu vesile ile dönemin Başbakanlık Müsteşarı Sayın Efkân Alâ'nın, *Batı'ya Yön Veren Metinler* dördlüsünün kotarılmasındaki paha biçilemez katkılarına kayıt düşmek boynumuzun borcudur. *Bize Yön Veren Metinler*'i derlemeye kalkışacak cesareti bulmamızı da kendisine borçluyuz. Sayın Alâ'nın teşvik, yardım ve hepsinden öte güveni olmasaydı, *Bize Yön Veren Metinler* de ancak rüyalarımızda gördüğümüz bir proje olarak kalırdı.

Peki, bu derin rüyadan bugüne dek bir türlü uyanamayışımızın sebebi neydi? Üçüncü milenyum itibarıyla örnek alabileceğimiz, *Batı'ya Yön Veren Metinler* benzeri bir çalışmanın olmamasının, yüz binlerce telif ve tercüme metinden oluşan muhteşem düşün hazinemizin, bütünlüklü bir medeniyet tasavvurunun temellerini oluşturacak şekilde tanımlanmamış, tasnif edilmemişliğinin nedeni, bu yöndeki girişimlerin fuzulilik değilse işgüzarlık anıştırması olabilir miydi? Çalışmalarımızın bize bu sorunun cevabını “onlar”ın hayranlık uyandırdığı kadar hayretler içinde bırakan adanmışlıkla yürüttükleri kimlik oluşturma çabalarının sâiklerinde aramamız gerektiğini telkin ettiğini söylemeliyiz.

Şöyle ki bir şeyin diğer tüm etkenler dışarıda bırakılarak temel niteliklerine bağlı olarak tanımlanması ve doğrulanması gereğini vazeden Aristo temelli kâinat ve dünya görüşüne karşı, farklı dil ve lehçeler konuşan halklar ve toplulukların kendi aralarında iletişim kurmak için kullandıkları bir ortak dil hüviyetinde olan, Gustave Von Grunebaum'un³ Fas ve İspanya'dan Çin'e kadar farklı kavimler, kültürler, siyasi ve iktisadi sistemler arasında interaktif bağdaşım kurulmasını ve yeniden örgütlenilmesini mümkün kılan bir *Lingua Franca* olduğuna dikkat çektiği İslam ahlakı, dört başı mamur bir *tekil kimlik* inşasını teşvik etmezdi. Nitekim mensup olduğumuz medeniyetin telkin ettiği tevazu, bireysel zirvelerin

³ Gustave Edmund von Grunebaum (1909-1972): Avusturya doğumlu Amerikalı tarihçi ve Arabist.

putlaştırılmasına da cevaz vermezdi. Hâl böyleyken, *Bize Yön Veren Metinler*'i, hayli geç kalmış bir karşı atak değil, yirmi birinci yüzyılın bu ilk çeyreğinde hafızalarımızı tazeleyen ama eksikli, tevsî etmeye muhtaç bir günbilgisi, bir almanak olarak nitelemek daha doğru olacaktır.

İS 750-2020 aralığındaki düşün serüvenimizin metinlerini kapsayan *Bize Yön Veren Metinler* seçkisini kotarıırken “en iyinin iyiyi öldürmesine izin vermemek” dusturunu şiar edindiğimizi peşinen soylemeliyim. Daha kapsamlı, daha ayrıntılı bir seçki kuramsal olarak mümkün ancak kotarılmaya çalışılanın prototip bir proje olduğu göz önüne alındığında makul değildi. Her şeyden önce, Türkiye çıkışlı bir derlemede, “Osmanlı” öncesi “Biz”i tasvir etmek başlı başına bir meseleydi. Bu dönem için çalışma derinleştikçe geleneksel “Türk-İslam” tanımlamasının “Biz”i anlatmakta elzem ama tayin edici olmadığını gördük. Selçuklulardan itibaren Müslümanlaşan Anadolu insanı, bir yandan Bizans etkisi devam ederken, öte yandan Asyatik geleneklerini yeni dinleriyle hemhâl etmiş bir toplum olarak senkretizmin en ihmal edilmiş örneklerinden birisi olarak karşımıza çıktı. “Türk-İslam kültür dokusu, başka motifler içerse de ana hatları itibarıyla üç büyük kültürün temel çizgilerinden oluşmuştur; bunlar Türk, Arap ve İran unsurlarıdır” şeklindeki genel kitabî kabul, sadece “başka motifler”i, Rumca, Ermenice, Kürtçe, Ladino, Yiddiş gibi bu topraklarda yaşayan dillerin üretimini dışladığı için değil, her biri kendi içinde bir derya olan Arap ve İran unsurlarının “temel çizgileri”nin neler olup olmadıkları üzerinde mutabakat gerektirdiği için de sorunluydu.

Mutabakatın sağlanabildiği durumlarda, bu defa da dâhiyane olmakla birlikte Türkçe olmayan bir metnin “Biz”im üzerimizdeki yönlendirici etkisinin ağırlığı tartışmalı olabiliyordu. Entelektüel zirvelerin üretimi ile Sayın Yılmaz Erdoğan’ın o pek veciz tanımlaması “yurdum insanı”nın zihniyetini şekillendiren temel öğeler arasında kayda değer bir korelasyon katsayısından bahsedilebilir miydi? Bu topraklarda yaşayan insanların ve çeşitli sosyal grupların sözlü geleneklerini, törelerini, oyunlarını, atasözlerini, anonim veya değil, türkülerini dışarıda bırakan bir seçki, “Biz” referansını hak eder miydi? Hâsılı, Anadolu insanının kimliğine dair kendi yerleşik temayüllerine büsbütün ters düşmezken, zamanının ruhunu da ıskalamayacak ama akademik geleneği de rencide etmeyecek yarayışlı bir seçki kotarmak olası mıydı?

Sürekli arayış, seyahat ve devinim hâlinde olan; dinde ve dilde büyük inkılaplar yaşayan bir toplumun, on dördüncü asır başına dek beş yüzyılı aşkın bir süre boyunca, çoğunluk ortak medeniyet dilleriyle yazılmış yön verici metinlerini bir araya getirme iddiasındaki I. ve II. ciltlerin çalışmaları, ilk andan itibaren yukarıda sıraladığım belirleyici soruların izdüşümünde yürütüldü. Bu yorucu fakat öğretici süreç, ortaya çıkan ürüne de özgün bir *kökler seçkisi* hüviyeti kazandırdı.

Medeniyet çınarımızın kök derinliklerine inen böyle bir derlemenin vazgeçilmez umdesi elbette fikr-i takibi korumak olmalıydı. Dolayısıyla metinlerin tasnifinde ansiklopedik ya da yüksekokul müfredatında benimsenen kronolojik sıralama değil, kavramların izini süren bir derleme olmasına özen gösterildi. Bu çerçevede örneğin İbni Sina gibi astronomi, simya, coğrafya, jeoloji, psikoloji, İslam ilahiyatı, mantık, matematik, fizik ve dahi şiirde yücelen bir dehanın metinleri farklı başlıklar altında birden fazla yer alırken, şiiriyle tebarüz eden Ömer Hayyam gibi bir şahsiyete mesela iktisat, Mevlana Celâleddin-i Rûmî'ye diyalektik başlığı altında rastlanabilmekteydi.

1299-1923 yılları arasını ele alan III-V. ciltlerse, I ve II. ciltler sırasında peşimizi bırakmayan o yararlı soruların eğittiği bakış açımızla nispeten daha konforlu gerçekleştirilmiş bir mesai devresinin ürünleridir. Dünya coğrafyasının en stratejik noktalarından birinde, art arda gelen kritik fetihlerle büyüyen; yönetim, hukuk, maliye, bilim, kültür, sanat ve diğer tüm alanlarda hızla kurumsallaşan yerleşik bir devletin sancağı altında, her geçen günle birlikte tebarüz eden “Biz”i görmek ve betimlemek elbette daha kolaydı. Üstelik “Biz”in hem kaynağı hem ürünü durumundaki on binlerce eser ve milyonlarca belgede artık, ortak kültür ve medeniyet havzasının başat dillerinden biri hâline gelen Türkçenin imzası vardı. Bu; Osmanlı devlet işleyişi, hukuk normları ve önemli hadiseleriyle tarihî akış gibi her daim merak konusu olan alanlarda okuyucuyu yorumsuz, yönlendirmesiz, özgün metinlerle baş başa bırakma, dahası psikolojik bir enkazın altında artık varlığı unutulmuş yahut sorgulanan Osmanlı bilim, sanat, kültür ve toplum hayatını en yetkili ağızdan okuyucuya aktarma fırsatı demekti. Nasıl ki ilk iki ciltte onu besleyen kavram damarları üzerinden köklerin izleri sürülmüşse, bu ciltlerde de medeniyet çınarımızın muhkem gövdesi ve gök kubbeyi baştan başa kaplayan güçlü dalları, onun geniş gölgesi altında yaşayanlara bütün zenginliği ve renkliliği ile gösterilmeliydi. Kardeş katli meselesi, aile hukuku, devletin ve toplumun gayrimüslimlerle ilişkisi, kapitülasyonlar, ıslahat arayışları, Düyun-ı Umumiye, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, pozitivizm, sosyalizm, cemiyet, fırka ve ideolojik örgütlenme kültürü, Millî Mücadele, saltanat ve hilafetin kaldırılması vb. hayati konularda, sıg televizyon tartışmaları ve kurgu dizi senaryolarından hareketle kanaat oluşturmaya çalışan günümüz insanının, resmî belgeleri ve ilgili eserleri günümüz diliyle okumasına imkân sağlanmalıydı.

Bu ufku kuşatabilmek amacıyla III, IV ve V. cilt, yüzlerce kat fazlası arasından itina ile belirlenmiş dokuz yüze yakın farklı eser ve vesikadan yapılan seçkilerle oluşturulmuştur. Bununla birlikte İçindekiler bölümlerine atfedilen kısa bir bakışın açığa vuracağı gibi seçkide yer alan metinler ayrıcalıklı bir grup tarafından anlaşılan veya onlara hitap eden, çözümlemesi, erişilmesi zor, özel parçalar değildirler. Hatta çoğunluğu itibarıyla harcıâlem oldukları da söylenebilir. Osmanlı

donanmasının çıkarma taktiklerini merak eden muharip teğmen adayından sünnet töreni için oğluna şehzade kıyafeti satın alacak ebeveyne, müşterilerine Osmanlı mutfağından lezzetler sunmayı planlayan müteşebbisten yaptığı işin “Biz”deki geçmişini öğrenmek isteyen beyin cerrahına dek, her türlü sınırlı fakat gerekli merakın da kolaylıkla yararlanabileceği bir tasnif metodu özellikle benimsemiştir.

Yeri gelmişken yükseköğretimde hâlen dahi hüküm sürmekte olan eklektizmin fıkır-i takibi kolaylaştırmadığı gibi, bizi “Biz” yapan dehaları kaba kalıplara sıkıştırmak suretiyle tenzil ettiğini söyleyelim. Üniversitelerimizin belirli bir disipline ait olan veya tek başına bir disiplin ifade eden öğretim birimlerini evrak kabineleri misali ayrıştırmak ve çoğu kez su geçirmez fakülteler biçiminde izole etmek suretiyle disiplinler arası geçişkenliği zora sokan yapılar olarak tasarlanmış olmaları, örneğin Nasreddin Hoca (ö.1284) gibi fevkalade nitelikli bir düşünürün, durum komedisi karakterine dönüştürülüp hızla tüketilmesini teşvik edebilmektedir. Genç kuşakların entelektüel geçmişimize mesafeli durmalarını, bir Farabi’nin, el-Kindi’nin, Teftazani’nin, Cürcani’nin müzelik ıvır zıvır mertebesine indirgenmiş olmasında aramamız gerektiği kanaatindeyiz. Shakespeare’in (ö.1616) bir dizesinde hikmet arayan ve bulan “onlar” a karşı, Fuzulî’nin (ö.1556):

Eylesen tûtîye talîm-i edâ-yı kelîmât

Sözü insân olur ammâ özü insân olmaz

çağrısını ısrarla yok sayan zihinsel yapılanmamız, kültürel mirasımızı gelecek kuşaklara aktarmamızı her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır. Türkoloji ile İslam tarihinden beklenen sembiyoz gerçekleştirilmediği, iktisat tarihi ile siyasi tarih, yazılı edebiyat ile halk bilimi, coğrafya ile tarih ve iktisat, çağdaş hukuk ile fıkıh, ilahiyat ile mitoloji ve evren bilimi -örnekler çoğaltılabilir- birbirleriyle etkileşim kuramayan yalıtılmış disiplinler olarak kaldıkları sürece, çağdaş ilmiye sınıfımızı esir almış gibi duran düşünsel atomizasyondan kurtulamayacak, yirmi birinci yüzyılda özlediğimiz sinerjiye ulaşamayacak olmaktan korkarız. Kapadokya Meslek Yüksekokulu ve Kapadokya Üniversitesinin işte bu endişeyle hazırladığı, *Batı’ya Yön Veren Metinler*’den sonra ikinci büyük projesi olan *Bize Yön Veren Metinler*, interdisipliner çalışmanın bu çaptaki ilk örneklerindendir.

İlk iki cildin omurgasını teşkil eden metinler, Türkiye’nin bir diğer ucundan sıra dışı bir özveriyle yardımımıza koşan Sayın Sadık Türker’in eş güdümünde, on üniversiteden otuzu aşkın akademisyenin kendi alanlarında olmazsa olmaz saydıkları eserlerden seçilen alıntılardan oluşmaktadır. Gerek seçim aşamasında gerekse seçilen metinlerin fikrî takip doğrultusunda yeniden tasnif ve harmanlanmasındaki katkıları ve olağanüstü titiz editörlüğü için Sadık Türker hocamıza şükranlarımı arz etmeyi borç bilirim.

I ve II. cildin kotarılması sürecinde birikimlerini esirgemeyen, eserin omurgasını olabildiğince doğru çakmamıza yardımcı olan değerli bilim insanları; Umay Günay, Özkul Çobanoğlu, Abdülkerim Özaydın, Ali Güzelyüz, Hüseyin Sarioğlu, Mehmet Atalay, Ahmet Turan Arslan, Hüseyin Gazi Topdemir, Osman Karadeniz, Mehmet İlhan, Ömür Ceylan, Vahit Türk, Ozan Yılmaz, Ali Bulut, Yılmaz Özdemir, Abdurrahman Yazıcı, Reşadet Ahmadov, Casim Avcı, Mehmet Boynukalın, Nurettin Albayrak, Ali Cin, Ayşegül Okka, Ceren Karaca, Doğanay Eryılmaz, Ertan Tağman, Serap Kalaycıoğulları, Tarık Tuna Gözütok, Vural Başaran, Fatma Uygur, Kadir Turgut, Kayhan Şahan, Kübra Yıldırım, İbrahim Kolunsağ, Ali Benli, Perihan Ölker, Zehra Gümüş, Eylem Yolsal Murteza ve Coşkun Şenkaya'ya; ikinci baskıya (Şubat 2015) katkıda bulunan Feryal Korkmaz, Fırat Karagülle ve Ebubekir Subaşı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. I-II. cildin yeni basımı sırasında redaksiyon uyumu için emek harcayan Ömür Ceylan, İlham Köse, Ekim Ortaç Uludüz ve Hüseyin Çalış'a da teşekkür ederim.

Onlarca uzmanın katkısıyla ortaya çıkan ve yedi yıl aradan sonra okurla buluşan III, IV ve V. ciltlerin editörlüğünü büyük bir gayret, ciddiyet ve özveriyle Ömür Ceylan yürüttü. Bölüm danışmanlıklarını ise Cahit Telci, Ozan Yılmaz, Özer Küpeli, Sevtap Kadioğlu, Şaban Doğan, Yahya Kemal Taştan, Mehmet Samsakçı ve Bülent Akın üstlendiler. Genç akademisyenler Ekim Ortaç Uludüz ve Hüseyin Çalış, projeye teknik destek verdiler. Hepsine teşekkürlerimi sunuyorum.

İlk andan itibaren *Bize Yön Veren Metinler*'in vurucu gücü, başta Kapadokya Üniversitesi Mütevelli Heyet Koordinatörü Funda Aktan olmak üzere, projenin kuvveden fiile çıkmasını sağlayan Kapadokya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hasan Ali Karasar ile Genel Sekreter Dr. Halil İbrahim Ünser ve ekibine, gerekli yasal işlemleri itina ile gerçekleştirerek seçkiyi oluşturan yüzlerce metnin iktibasını mümkün kılan Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı Mehmet Cengiz'e de minnet borçluyuz. Kapadokya Üniversitesi olarak hedefimiz, yedi ciltlik *Bize Yön Veren Metinler*'i, dört ciltlik *Batı'ya Yön Veren Metinler* ile birleştirip harmanlamak ve *Dünyaya Yön Veren Metinler* seçkisini oluşturmaktır. Yaklaşık aynı yıllarda yaşamış olan örneğin Ahmed el-Gazali ile Papa İkinci Nicholas'un kaleme aldıkları metinleri karşılıklı sayfalarda ve yorumsuz sunmak suretiyle okurun objektif kıyasına açmak, 21. yüzyılda ülkemiz gençliğinin eğitimine sağlayabileceğimiz en anlamlı katkı olsa gerektir.

SERİ EDITÖRÜNDEN

Ömür Ceylan

İlahi ya da beşerî kaynaklı her metin, şüphesiz bir iddianın ürünüdür. İlahi metinler nasıl ki zamanın boyunduruğu altında var olma mücadelesi veren insana kılavuzluk iddiası taşıyorsa, tüm beşerî metinler de aslında birer ontolojik manifesto; insanlığın, hükmedemediği zamana karşı âdeta başkaldırı çılgılığıdır. İnsanlık, henüz bilebildiği kısacık tarihinden hafızasında kalan sarsıcı tablolarla gayet iyi öğrenmiştir ki zamanın korkutucu gürültüsü arasında kaybolan her beşerî çılgılığı/metni, daha yüksek bir perdeden yenilemediği sürece, yer kürenin en mağlup, en acınası ve başta kendisi olmak üzere bütün varlıklar âlemini mahvedebilen en zararlı türü hâline gelebilmektedir. Bu kahredici sonu, önce geciktirecek sonra da bütünüyle uzaklaştırıp silikleştirecek yegâne güç medeniyettir. Dünyanın farklı yerlerinde farklı referanslarla şekillenen her medeniyet hamlesi, kültür denen büyümlü toplum harcının katkısıyla aynı amaca hizmet eder. Birbirinden bağımsız olması düşünülemeyecek medeniyet gayretlerinin her biri, ait oldukları toplumun, kültürün ve coğrafyanın eşsiz renkleri ve farklılıklarıyla bu destansı yolculuğa katkı sunar. Hâsılı çılgılık çılgılığa süren ve insanlığın kaydetmeye değer tarihini içeren bu koşuda bireyler metinleri, metinler de toplumları ve uygarlıkları inşa ederler.

Medeniyetlerin iniş çıkışlarla dolu serüvenleri; bireyler için uzun, toplumlar içinse kısa sayılabilecek tarihî süreci daha da zor ve karmaşık hâle getirir. Kendi medeniyet gelişimini, ancak diğer medeniyetleri doğru tanıyıp anlamlandırarak sürdürme durumunda olan toplumlar ve onların sorumlu üyeleri, yani aydınlar, geleceği şekillendirecek hayati kararlar verme aşamasına geldiğinde bu kararlarını güncel hadiselerle yahut geçici detaylara dayandırmamak zorundadır. Aksi takdirde meşhur benzetmeyle bu durum, sardalye konservesine bakıp okyanus hakkında karar verme sığılığı ve kolaycılığına dönüşür. Hâlbuki medeniyetlerin bir okyanus kadar engin ve derin görünen tarihlerini, kabiliyet ve refleks geçmişlerini tanımak için çok değerli ve güvenilir bir kaynak vardır: Onlara “yön veren metinler!”

Metnin bu hayati değerini ilk fark edenler de elbette onun yaratım meşakkati ve çilesine talip olan yazarlar ve aydınlardır. Nitekim elinizdeki bu eseri; dünya tarihini yazan medeniyetleri, onlara yön veren özgün metinler üzerinden tanımaya ömrünü vakfetmiş ve mensubu olduğu medeniyetin yükselişi için kalıcı metinler ortaya koyma çilesine gönüllü talip olmuş gerçek bir aydına, Sayın Alev Alatlî'ya borçluyuz. Kapadokya Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Sayın Alev Alatlî; onlarca yıl önce bir hülya heyecanıyla başladığı projesinin ilk meyvesi olan dört görkemli cildi dünyaya takdim ederken şöyle diyordu:

“Dünyaya kapalı, 'rakip' medeniyetin düşünsel ürünlerinden habersiz bir kültürün sadece kendi imkânlarıyla gelişmesinin mümkün olmadığını insanlık

tarihi tescil etmiştir... Batı düşünce tarihinin kısacık bir özeti olan bu dörtlünün bir ön “dizin” olarak kullanılarak Türk-İslam medeniyetinden seçilecek eş zamanlı metinlerin eklenmesiyle kapsamlı ve belki de dünyada ilk kez derlenecek bir düşünce kılavuzunun oluştuğunu hayal ettiğimi itiraf etmek isterim... Diyorum ya, bakarsınız o da olur.¹”

Gerçekten de *Batı’ya Yön Veren Metinler*’in yayımlandığı 2010 yılı üzerinden çok geçmeden Bize Yön Veren Metinler Projesi için de çalışmalara başlandı ve *Bize Yön Veren Metinler I Büyük Buluşma (750-1040)* ve *Bize Yön Veren Metinler II Kuzey Gök Kürede Yeni Bir Yıldız Selçuklu (1040-1299)* 2014 yılında yayınlandı. Elinizdeki seri baskısı için redakte edilen I ve II. ciltlerin editörlüğünü Prof. Dr. Sadık Türker üstlendi.

Mirasçısı olduğumuz kültürün tarih sahnesine çıkışı, kökleri, İslam medeniyeti dairesinde “Biz”e evriliş macerası, Anadolu’ya doğru asırlarca süren sancılı yürüyüş ve Anadolu’nun yurt kılınma sürecini ele alan bu iki abidevi cilt; *Bize Yön Veren Metinler Projesi*’nin ilk adımını oluşturuyor ve Osmanlı Beyliği’nin siyasi bir güç olarak dikkat çekmeye başladığı 1299 yılında son buluyordu. Bu ciltler, yaklaşık on yıl sonra tamamlanan elinizdeki külliyat için yeniden ele alındı. Ömür Ceylan, Ekim Ortaç Uludüz ve Hüseyin Çalış’tan oluşan çalışma grubu, I ve II. ciltleri de diğer tüm ciltlerle edisyon uyumuna kavuşturdu ve dizinledi.

Sıra artık hem çağ açıp çağ kapayan fetihlere, kıtalar aşan sınırlara, Türk gölüne dönen denizlere hem de bozgunlara, kapitülasyonlara, ıslahat arayışlarına, hatta İstanbul’un işgaline şahitlik eden uzun Osmanlı çağlarına gelmişti.

Bize Yön Veren Metinler’in III-V. cilt hazırlıkları, projenin mimarı Sayın Alatlı’nın başkanlığında yapılan çerçeve toplantılarıyla 2019 yılında başladı. Birkaç oturum sonrası görüldü ki I. ve II. ciltte karşılaşılan kimi büyük problemler III, IV ve V. ciltte söz konusu değildi. Örneğin dinde ve dilde köklü değişimlerin yaşandığı; kesintisiz bir coğrafi ve siyasi istikrarın kurulamadığı bu erken dönemde “Biz”i tanımlamak ve kapsamını tayin etmek, ilk iki cildin “en netameli sorunsal”ıydı. Yine bu ciltlerde, Türkçe, bilim, sanat ve bürokrasi dili olarak henüz yaygınca kullanılmaya başlanmadığı için ortak İslam medeniyetinin çoğu Arapça ve Farsça yazılmış yüzlerce eser üzerinde çalışmak gerekiyordu. 1299-1923 yıllarını kapsayacak III, IV ve V. ciltlerse “Biz”in uzun asırlar önce başlayan inşa ve tekâmül sürecini tamamladığı, hatta dünyadaki siyasi dengelerin ayrılmaz bir parçası olarak tarih sahnesine yerleştiği ve artık “Onlar”ın da “Biz”i adlı adınca tanımlamak zorunda kaldığı “Osmanlı” çağlarını ele alacaktı. Bu durum seçki kriterlerini ve içeriği belirlerken I. ve II. cilde nazaran büyük bir rahatlık ve kolaylık sağlıyordu. Fakat III, IV ve V. ciltlerin en zorlu yanı da işte burada başladı. Zira Osmanlı sahası ve dönemi, Türkçenin yeryüzünde yazıyla buluştuğu ilk andan yirminci yüzyıla gelene dek en fazla metin ürettiği coğrafya ve dönemdi. Devletin tüm birimleriyle

¹ *Batı’ya Yön Veren Metinler I-IV*, Derleyen: Alev Alatlı, Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayını, İstanbul 2010.

kurumsallaşma süreçlerini tamamlamasına bağlı olarak bilim, sanat ve kültürün de bütün alt dalları, yazım türleri, üslupları ve ekolleriyle gelişimini tamamladığı altı yüzyılı aşkın bir zaman diliminde, binlerce isme ait on binlerce eser, yüz binlerce risale ve gazete yazısı, milyonlarca belge ile karşı karşıyaydık.

Üç ciltle sınırlı bir hacme bu devasa külliyyatı eksiksiz biçimde yansıtmak her ne kadar mümkün değilse de olabildiğince isabetli metinlere müracaat edebilmek için temel seçki ilkelerini belirlemekle işe başladık. Öncelikle seçki yapılmasına karar verilen her eser, ait olduğu yazım geleneğinde vazgeçilmez bir halkayı oluşturmali; kendisinden sonra yazılan eserlere ve dolayısıyla düşünsel gelişime yön veren özellikler taşımalıydı. Söz konusu eserden alıntılanacak bölüm de yine aynı perspektifle inceden inceye tartılmalı, bir yandan yankısı sonraki çağlara taşmış hadiseleri ya da bilgileri ihtiva etmeli, diğer yandan da günümüz insanının ilgisini çekebilecek nitelikler taşımalıydı. Seçilen tüm metinler, bugünün okuruna hitap edecek şekilde sadeleştirilmeli ya da Türkiye Türkçesine aktarılmalı, seçkiye hiçbir şekilde yorum katılmayarak metinle okuyucunun baş başa kalması sağlanmalıydı. Nihayet onlarca farklı başlık altında yüzlerce eser ve belgeden yapılacak seçki toplamı, Osmanlı metin külliyyatının zenginliğini ve renkliliğini hakkıyla yansıtmalı; bölümlerin başına yerleştirilen ve ilgili bölüme ait literatürü değerlendiren veciz telif yazıları ile her seçki ve seçki sahibi müellif için verilecek açıklayıcı kısa bilgiler ve biyografik detaylar, okuyucunun “fıkr-i takip” geliştirmesine ve Osmanlı çağlarına dair doğru, yorumsuz ve bütüncül bir bakış açısı kazanmasına zemin hazırlamalıydı.

Sıra metin evreninin oluşturulmasına gelmişti. Projenin ufkunu, heyecanını, ilkelerini bizimle paylaşarak “bölüm danışmanlığı” teklimimizi kabul eden ve aşağıda isimleri verilen çok değerli meslektaşlarımla metin evrenini şekillendirmek üzere yoğun bir mesaiye başladık:

III-IV-V. CİLT ALAN DANIŞMANLARI

Prof. Dr. Cahit Telci	: Hukuk, Maliye, Bürokrasi ve Resmî Yazışma Geleneği (Klasik Dönem); Askerî Tarih; Aile Hukuku.
Prof. Dr. Ozan Yılmaz	: Din ve Din Kaynaklı Literatür; Kültür-Sanat; Kelam, Felsefe, Mantık; Sözlük; Dilbilim-Retorik; Biyografi.
Prof. Dr. Ömür Ceylan	: Divan Edebiyatı; Tekke Edebiyatı.
Prof. Dr. Özer Küpeli	: Siyâset-nâme, Islahat-nâme ve Lâyihalar; Kronikler; Sefaret-nâmeler; Esaret-nâme, Hatırat ve Günlükler.
Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu	: Bilim (Matematik, Astronomi, Fizik, Kimya, Zooloji, Botanik, Jeoloji, Coğrafya).
Prof. Dr. Şaban Doğan	: Tıp ve Eczacılık.

- Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan : Hukuk, Maliye, Bürokrasi ve Resmî Yazışma Geleneği (Yenileşme Dönemi); Şahıslar, Dönemler, Cereyanlar, Cemiyetler; Türk Dünyasından Yansımalar.
- Doç. Dr. Bülent Akın : Âşık Şiiri, Alevi-Bektaşî Şiiri; Halk Anlatıları; Anonim Halk Edebiyatı; Anadolu'da Kader Ortaklığı.
- Prof. Dr. Mehmet Samsakçı : Yeni Türk Edebiyatı.

Yolun hemen ilk adımında oluşturduğumuz geniş metin havuzundan seçimler yaparak anlamlı gruplar kurmaya başlayınca, metinlerin özgün karakterleri, farklı hassasiyetlerin ön plana çıkmasına vesile oldu:

- Klasik ve yenileşme dönemleri “**Hukuk Maliye, Bürokrasi ve Resmî Yazışma Geleneği**” bölümlerine dâhil edilen metinler tabii olarak vesika niteliği taşıdığından sonraki dönemleri derinden etkilemiş tüm belgelere mümkün olduğunca yer verilmeliydi. Fatih Kanun-nâmesi’nden Mecelle’ye, gayrimüslimlere verilen ahid-nâmelerden masonların Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine, kardeş katlinden Tanzimat sonrası padişahları tahttan indiren tartışmalı fetvalara, Hicaz bölgesine sunulan hizmetlerden Rotschild ailesinin Kudüs’te toprak satın alma taleplerine dek hâlâ konuşulan ve tartışılan pek çok konuya dair resmî belge okuyucuyla buluşturulmalıydı.
- Yine aynı noktadan hareketle her ilgili okurun merakını celbedecek başlık parası, evlenme, anlaşmalı boşanma, üç talakla boşanma ve kürtaj gibi konulara Osmanlı yönetiminin bakışını gösteren örnek mahkeme kararları “**Aile Hukuku**” başlığı altında toplanmalıydı.
- “**Askerî Tarih**” bölümünde *Tuhfetü’l-Guzât*’tan *Usûl ü Fenn-i Harb*’e uzanan yaklaşık üç yüzyıllık süreçte ordunun mali ve askerî teçhizatı ile doğrudan silahlar ve savaş sanatına dair metinler bir araya getirilmeli, on sekizinci asırdan itibaren yoğun olarak kaleme alınmaya başlanan askerî içerikli layihalar ile Yeniçeriliğin kaldırılması ve I. Dünya Savaşı cihat fetvası gibi siyasi ve hukuki yönü ağırlıkta olan metinler, ilgili bölümlerde değerlendirilmeliydi.
- Osmanlı siyaset düşüncesinin ve yönetim felsefesinin ipuçları, hiç şüphesiz “**Siyaset-nâme, Islahat-nâme ve Layihalar**”da gizlidir. Bu başlık altında, bilinenleri tekrar eden metinlerden ziyade eski kanun ve âdetlere yönelik eleştiriler, padişah huzurunda hak arama, rüşvet, vurgunculuk, bütçe açığı, para basımı, irad-ı cedit (yeni hazine) gibi devlet yönetiminin hassas konularını ele alan metinlerden seçki yapılmalı, altı asırlık sürecin her boyutuyla görülmesi ve Osmanlı aydın kimliği hakkında doğru ve tarafsız bir kanaat oluşturulmasına zemin hazırlanmalıydı.
- Osmanlı tarih yazıcılığı on beşinci asır başlarından son ana dek kesintisiz bir yazım geleneğine sahiptir. Tarih bilimi için temel referans kaynağı durumundaki “**Kronikler**”den yapılan seçkilerde kronolojik akışın korunmasına ve seçki

toplamının özel bir Osmanlı tarihi oluşturmasına hassasiyet gösterilmeliydi. Buna göre Ertuğrul ve Osman Gazi dönemleri, Rumeli'ye geçiş, Edirne'nin fethi, Yeniçeri Ocağının kuruluşu, İstanbul'un fethi, Çaldıran savaşı, Pargalı İbrahim Paşa'nın öldürülmesi, Şehzade Mustafa'nın katli, Şahkulu isyanı, Kösem Sultan'ın öldürülmesi ve mallarına el konulması, Patrona Halil ve Kabakçı Mustafa'nın sonu, Bektaşiler ve Yeniçeriliğin kaldırılması, Mustafa Reşit Paşa ve diplomasi yöntemi gibi Osmanlı tarihinin günümüz okuru için de ilgi çekici pek çok dönüm noktası hiçbir yoruma girilmeksizin özgün metinlerle okuyucunun gözleri önüne serilmeliydi. Diğer yandan Osman Gazi'nin rüyası, Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye vasiyeti, Şeyh Bedrettin ve Börklüce Mustafa, Rumelihisarı'nın inşası, Fatih'in Ayasofya'ya girişi, Sapanca Gölü ve İzmir Körfezi kanal projeleri, Yeni Cami'nin temelinin atılması, kahvehanelerin kapatılması, içki, tütün, kahve yasakları, II. Osman'ın katli, falaka cezası gibi halk anlatılarına konu olup günümüz toplumunun hafızasında yarı tarihî folklorik tablolara dönüşen kimi hadiseler de özgün metinlerle okuyucuya sunulmalıydı.

- **“Sefaret-nâmeler”** hem diplomasinin resmî yazışmalara aksetmeyen gizli tarihini hem de kendisi dışındaki dünyayla karşılaşan Osmanlı insanının kişisel izlenim ve yargılarını içermesi bakımından çok özel metinlerdir. Bu bölüm seçkilerinde sefaret-nâmelerin vurguladığımız her iki yönünün de yansımalarına özen gösterilmeliydi. Özellikle on sekizinci asrın başlarından itibaren Londra, Viyana, Berlin, Paris, Moskova, Tahran, Roma gibi dünya güç merkezlerinde Osmanlı Devleti'ni temsil eden sefirlerin ilk kez karşılaştıkları elektrik, rasathane, modern tersane, dil akademisi vb. teknik-bilimsel gelişmelerle kadın-erkek ilişkileri, opera, bale, tragedy, gel-git gibi kültürel ve coğrafi farklılıklar karşısında neler hissettiği, kendi ülkesi ve toplumu adına ne tür çıkarımlar yaptığı bütün açıklığıyla okura takdim edilmeliydi.
- Temelde bireysel insan hikâyelerinin anlatısı olan **“Esaret-nâme, Hatırat ve Günlükler”**, yakından bakıldığında ise toplumsal ve kültürel tarihe dair hiçbir yerde bulunmayacak detaylar içerirler. Osmanlı çağlarında kaleme alınmış “ben-anlatıları” da bu bakımdan eşsiz birer kaynaktır. Yapılacak seçkide kişisel öykülerden panoramik bir toplumsal fotoğrafa ulaşabilmek amacıyla salgın hastalıklar, depremler, yangınlar, kuraklık, kıtlık ve hayat pahalılığı gibi toplumda derin izler bırakan hadiselerin aksettği satırlara özellikle önem verilmeliydi. Drakula, Cem Sultan'ın hazin macerası, Oruç Reis'in kesilen kolu, Niyazi-i Mısri'nin Osmanlı hanedanına meydan okuyuşu gibi, bilinen isimlere dair çarpıcı detaylar da elbette ihmal edilmemeliydi. Beyazıt'ta bir kız çocuğunun kaybolması, Üsküdar'da çete savaşı, bir sihirbazın öldürülmesi, Osmanlı esirlerinin gördüğü işkenceler vb. bölümlerle de okur, Osmanlı toplum hayatından canlı sahnelerle ilk ağızdan yüz yüze getirilmeliydi.
- Başarısız muhasaralar, yenilgiler ve toprak kayıpları, Batı tesirinde gelişen ıslahat ve yenileşme taleplerinin on sekizinci asrın ikinci yarısından itibaren güçlü bir şekilde dillendirilmeye başlamasına sebep olmuştur. Gülhane Hatt-ı

Hümâyûnu ile birlikte yeni bir döneme giren ıslahat ve yenileşme süreci, birey bilincinin gelişmesine katkı sağlamış; Takvim-i Vekayi ile başlayan basın faaliyetleri de arayış ekseninde gelişen düşünce zenginliğinin yansıdığı önemli bir mecraya dönüşmüştür. Tanzimat öncesinden cumhuriyetin kuruluşuna dek yaşanan hadiselerin, basın yansımalarının, entelektüel arayışların ve örgütlenmelerin ele alınacağı **“Şahıslar Dönemler Cereyanlar Cemiyetler”** bölümü, bütün bu düşünce renkliliğini ve zenginliğini yansıtmalıydı. Öncelikle **“Tanzimat”** Dönemi’ne damga vurmuş devlet adamlarının yönetim anlayışları özgün metinler üzerinden ortaya konmalı; **“I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri”**nde şekillenmeye başlayan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, laisizm, pozitivizm ve sosyalizm gibi ideolojiler, ilk temsilcileri ve onların kök metinleri üzerinden takip edilebilmeliydi. Söz konusu düşünce sistemlerini siyasi, iktisadi ve kültürel hayata uyarlamaya ve modellemeye çalışan metinler özellikle bir araya getirilmeliydi. İttihat ve Terakki’den Kürdistan Teali’ye, Hürriyet ve İtilaf’tan Kadınlar Halk Fırkasına dek Cumhuriyet Dönemi siyasi hayatının da düşünsel köklerini oluşturan **“Cemiyetler”** ve fırkalar, haklarında yazılmış lehte ve aleyhte yazılarla değil, doğrudan basına yansımış ve reddedilmemiş nizam-nâmeleri, programları ve iç tüzükleri üzerinden tanınmalıydı. Millî Mücadele’ye uzanacak olan **“I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi”**; savaşa girişten itibaren devlet adamlarının ve önemli yazarların görüşleri, yayımlanan Cihat Fetvası, Çanakkale muharebelerinin, Mondros Mütarekesi’nin, İstanbul işgalinin basın yansımaları ve esir kamplarındaki Türklerin neşriyatı eşliğinde tüm yönleriyle görülebilmeliydi. Amasya Tamimi, Sivas Kongresi, İstanbul ve Ankara’nın karşılıklı fetvaları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin millete ve tüm İslam âlemine hitaben yayımladığı beyan-nâmeler, TBMM’nin açılışı, Hıyanet-i Vataniyye ve Tekâlif-i Milliyye Kanunları, İnönü ve Başkomutanlık muharebeleri, Darülfünun grevi, İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşması gibi Millî Mücadele Dönemi’nin hayati dönemeçleri, saltanat, hilafet ve yeni yönetim tartışmalarıyla beraber tüm çıplaklığıyla okuyucunun dikkatine sunulmalıydı. Millî Mücadele yanlısı ve karşıtı kalemle ilk Türk sosyalistlerinin fikirleri de bu alacakaranlık dönemin arayış psikolojisini net bir şekilde görebilmek için yorumsuz bir şekilde bir araya getirilmeliydi.

- Osmanlı siyasi sınırları dışında kalan Türk dünyasında yetişmiş, eserleri ve fikirleriyle yaklaşık beş asır boyunca Osmanlı kültür hayatında derin izler bırakmış çok önemli simalar vardır. Klasik Dönem’in **“Türk Dünyasından Yansımalar”**ı arasında Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevayi, Şiban Han, Kansu Gavri, Babür, Ebûlgazi Bahadır Han gibi devlet adamları ön plana çıkarken Yenileşme Dönemi’nde ise Osmanlı aydınıyla hemdert olan iyi yetişmiş bilim, sanat ve din adamları dikkati çeker. Bu bölümde isimleri anılan hükümdar kalemlerin kült eserlerinden seçkiler yapılmalı ve özellikle on dokuz ve yirminci yüzyılda yaşamış, fikirleri ve mücadeleleriyle Osmanlı aydını üzerinde etkili olmuş Şihabüddin Mercani, Cemaleddin Afgani, İsmail Gaspıralı, Ahmet Cevat,

Hüseyinzade Ali Bey, Sultan Galiyev, Musa Carullah Bigiyef vb. aydınların düşünce dünyalarını ortaya koyan isabetli metinler seçkiye muhakkak dâhil edilmeliydi.

- Kur'an, Hadis, Fıkıh, Akaid, Siyer ve Tasavvuf başlıkları altında binlerce eser barındıran **“Din ve Din Kaynaklı Literatür”** hem asırlar boyu Osmanlı ilmiye sınıfının beslendiği kütüphaneyi hem de toplumsal dinî hayatın referans kaynaklarını oluşturduğu için son derece önemlidir. Bu bölümde bir yandan Osmanlı medrese müfredatının temel eserlerine, diğer yandan da Delailü'l-Hayrât, Mızraklı İlmihâl, Karabaş Tecvidi, Kırk Hadisler ve Kısas-ı Enbiyâ gibi geniş kitlelere ulaşıp halk itikadını şekillendiren eserlere yer verilmeliydi. Tasavvufun felsefi ve terminolojik dünyasını temsil eden etkili eserler seçilmeli; Fazlullah Hurufi ve Şeyh Bedreddin gibi heteredoks sufiler ihmal edilmemeli, İstanbul'un renkli tasavvufi hayatını yansıtan tekke mecmualarından da örnekler bulundurulmalıydı.
- **“Bilim”** dallarının Osmanlı çağlarındaki gelişim seyri, Osmanlı eğitim kurumlarının ve hatta topyekûn Osmanlı tarihinin de şüphesiz aynasıdır. Klasik çağlar, Doğu dünyasının gözde ilmi astronomi ile birlikte matematik, fizik, kimya, zooloji, botanik ve jeolojideki gelişim; başta Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Matrakçı Nasuh ve Takıyüddin olmak üzere önemli bilim insanlarının eserlerinden yapılan isabetli seçkiler eşliğinde gözler önüne serilmeliydi. Fütuhât iktisadıyla yönetilen Osmanlı çağlarında askerî, stratejik bir bilim dalı olan coğrafya da Piri Reis, Seydi Ali Reis, Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi kült eserlere imza atmış isimlerin özgün metinlerini muhakkak ihtiva etmeliydi. Yenileşme Dönemi'nde mühendishanelerin kurulmasıyla birlikte Batı'daki bilimsel gelişmeleri yakından takip etme fırsatı yakalayan Osmanlı bilim dünyasının verdiği matematik, hendese, fizik, kimya ve jeoloji eserlerinden yapılacak seçkiler, İbrahim Müteferrika ile başlayan yeni bilim insanı modelini tanımaya da imkân sağlamalıydı. Yine medrese müfredatlarının önemli bir bölümünü oluşturan kelimeler, felsefe ve mantık metinlerinin şerh ve haşiyelerle sürdürdüğü gelişim çizgisi, temel meseleler ekseninde seçkiye yansıtılmalıydı.
- Endokrinolojiden mikrobiyolojiye ve embriyolojiye, ortopediden kardiyoloji ve nörolojiye dek hemen tüm teorik ve cerrahi tıp alanlarında gıpta edilecek bir külliyata sahip olan Osmanlı **“Tıp ve Eczacılık”** literatüründen yapılacak seçkiler, bütün bu zenginliği ve renkliliği yansıtacak şekilde kurgulanmalıydı. Yalnız kolera, frengi, hacamat vb. gibi büyük oranda geçmişte kalmış hastalıklar ve tedavi yöntemleri değil obezite, uyku bozukluğu, psikolojik travmalar ve egzersiz eksikliği gibi günümüz insanlığının mustarip olduğu rahatsızlıklar da seçkiye taşınmalı; macun, şurup, merhem, sargı, yakı, yağ vb. türlerde üretilmiş binlerce ilaç ve tedavi aracını barındıran hayli zengin farmakoloji envanteri hakkında okuyucunun doğru ve kapsamlı bir fikir sahibi olması temin edilmeliydi.
- Osmanlı çağlarından bugüne taşan *Bize Yön Veren Metinler*'in, eserlerin ve ürünlerin önemli bir kısmı da **“Kültür-Sanat”** alanlarında bırakılmış olan

yadigârlardır. Mimari, musiki, geleneksel sanatlar, yeme-içme, giyim-kuşam ve teşrifat başlıkları altında tasnif edilmeye çalışılan bu bölümde farklı bir yol izlenmeliydi. Özellikle nakkaşlık, el sanatları, ciltçilik, süsleme sanatları gibi eser ve ürün odaklı geleneksel sanat dallarına dair klasik çağlara ait doyurucu miktarda teorik metin bulunmadığı için Cumhuriyet Dönemi'nde yetişmiş önemli uzmanların bu sanat dallarını ele alan değerli incelemelerinden yararlanılmalıydı. Bunlara ilaveten mimaride; içerdiği teknik detaylarla büyük bir boşluğu dolduran Risale-i Mimariyye ve kendi çağından bugüne eşsiz bir Mimar Sinan biyografisi taşıyan Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye'ye muhakkak yer verilmeli, hat'ta; birbirini tamamlayarak kesintisiz bir hattatlar tarihi ortaya koyan Gelibolulu Âlî, Müstakimzade ve İbnülemin'in eserleri seçkide mutlaka yerini almalıydı. Osmanlı musikisinin usul ve makam zenginliğini belgelemek üzere Safiüddin Urmevi'den Dimitri Kantemir'e ulaşan musiki teorisi metinleri ile Atrabü'l-Âsâr ve Hoş Sadâ gibi musikişinas tezkirelerinin yanı sıra İtrî, Dede Efendi, Hacı Arif Bey gibi besteleri bugün de zevkle dinlenen büyük bestekârların TRT arşivlerinde kayıt altına alınmış kimi ölümsüz eserleri de elbette *Bize Yön Veren Metinler* arasında bulunmalıydı. Malzemele-ri, kullanım oranları, pişirme usulleri, servis edilme biçimleri ve hatta vücuda olan faydalarıyla Osmanlı mutfağından yüzlerce çorba, ara sıcak, zeytinyağlı, ana yemek, salata, tatlı ve şerbeti günümüze taşıyan yemek kitaplarından bugün de kolaylıkla hazırlanabilecek bazı yemek tarifleri okuyucunun ilgisine sunulmalıydı. Padişah'tan yeniçeri zabıtine, kazaskerden sıradan esnafa, çengiden soytarıya, İstanbul kadınlarından dervişlere kadar toplumun tüm katmanlarının giyim-kuşam kültürü ve aksesuar tercihleri özgün kaynaklarla seçkiye taşınmalı; evlenecek gençlere kız arama, doğum öncesi ebe tutma, mektebe başlama vb. törensel âdetlerin detaylarıyla da okuyucunun zihnindeki fotoğraf belirginleştirilmeliydi.

- Bütün bir Türk tarihinin “**Dil ve Edebiyat**” alanındaki zirve dönemini, hiç şüphesiz Osmanlı çağları oluşturur. Bu alandaki altı asırlık gelişimi ve zenginliği hakkıyla yansıtabilmek için öncelikle medrese müfredatında da önemli bir yer işgal eden Osmanlı sözlükçülüğü ile belagat ve biyografi yazım geleneği, önemli temsilcileri ve isabetli seçkilerle ortaya konmalıydı. Şiir ağırlıklı bir karakter arz eden geleneğin divan ve tekke vadileri, sonraki çağlarda çokça örnek alınmış, taklit edilmiş ve üslup önderi olarak kabul görmüş isimleri başta olmak üzere seçkiye dâhil edilmeliydi. Divan şiirinin kurumsallaşan üslup mecraları âşıkane, rindane, sufıyane, hakimane ve şuhane şiirin aşılama-yan üstatları durumundaki Ahmed Paşa, Necati, Fuzulî, Baki, Hayalî, Nefî, Nailî, Nabi, Nedim ve Şeyh Galib, özgün edebî kişiliklerini veren örneklerle seçkideki yerlerini almalı; tasavvufî edebiyatın halk irfanı için kaynaklık teşkil eden Mevlit, Müzekki'n-Nüfûs, Envârü'l-Âşıkîn ve Muhammediye gibi çokça okunmuş ve hatta ezberlenmiş eserleri de okuyucuya bir arada sunulmalıydı. Halk edebiyatının âşık ve Alevî-Bektaşî şiir gelenekleri; Köroğlu, Karacaoğlu,

Dadaloğlu, Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kazak Abdal, Kul Himmet gibi etkileri ve nüfuzları artarak bugüne gelen isimlere ait en karakteristik metinlerle Osmanlı şiir yelpazesindeki yerini almalıydı. Oğuz Kağan, Dede Korkut, Köroğlu destanları, Hz. Ali cenk-nâmeleri, efsaneler ve masallarla son derece zengin ve işlevsel bir edebî vadi oluşturan halk anlatıları ile yaşayan vokabülerin her çağda diri kalmayı başaran tanıkları olan atasözleri ve deyimler, alkışlar ve kargışlar, maniler, bilmeceler, ninniler, türküler, mezar taşlarında vücut bulan klişeler, gölge oyunu ve yıldız-nâmeler de anonim edebiyatı temsilen seçkiye girmeliydi. Anadolu’da kader ortaklığını belgeleyen ve ait oldukları toplumları derinden şekillendiren Ermeni, Rum, Süryani ve Karaman metinleri, eksiksiz bir Osmanlı edebî portresi için unutulmamalıydı. Tanzimat’la birlikte şiirin ve edebiyatın da kıyılarına ulaşan değişim rüzgârları, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının da habercisi ve hazırlayıcısı olan Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Abdülhak Hâmid, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin, Mehmet Akif, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Halide Edip, Yakup Kadri gibi dev isimlerin sembol metinlerinden yapılacak seçkilerle okura ulaştırılmalıydı.

Tüm bu hassasiyetlerle metinlerin tek tek tespit edildiği, aylar süren bu çalışmaya Sayın Alev Alatlı da fiilen katıldı; akademik odaklanmışlıkla gözden kaçması muhtemel pek çok metne dikkat çekerek içeriğe son şeklin verilmesini sağladı. Üç cilt olarak planlanan hacmi, tarihî seyri de takibe imkân verecek şekilde tasarlayabilmek önemliydi. Küçük bir *beylikten cihan devletine* yükseliş macerası, şüphesiz kuruluşan itibaren gelişim ve ilerlemenin kesintisiz sürdüğü 1606 yılına dek yaşanan hadiseler ve üretilen metinlerde gizliydi. 1606’da imzalanan ve Habsburg hükümdarının Osmanlı padişahı ile protokol eşitliğini karara bağlayan Zitvatorok Antlaşması ise artık diplomatik üstünlüğünü kaybeden Osmanlı için bir *büyük yüzleşmenin* başladığı tarihi. Yaklaşık bir buçuk asır sürecek olan bu sancılı süreç, art arda yaşanan siyasi, askerî, mali ve toplumsal buhranlarla devleti Tanzimat’ın (1839) eşğine taşıyacak, bu *alacakaranlıktan gün dönümüne* çıkmak için de büyük bedeller ödenerek 1923’e ulaşmak gerekecekti. Böylece *Bize Yön Veren Metinler Projesi*’nin, bir yıldan uzun bir süre boyunca, yüz yirmiyi aşkın tarihî vesikadan, altı yüze yakın farklı eser ve metinden, yüz altmış civarı köşe yazısı ve haber kupüründen yapılan seçkilerle oluşturulmuş III, IV ve V. ciltleri; **Beylik’ten Cihan Devleti’ne (1299-1606...)**, **Büyük Yüzleşme (...1606-1923)** ve **Alacakaranlıkta Gün Dönümü (1606-1923...)** adlarıyla huzurlarınıza ulaştı.²

Osmanlı etabının büyük bölümü pandemi kısıtları sırasında hazırlanan proje sırasında sağlık sorunları hayli artan Alev Alatlı, bütün bunlara rağmen projenin hız kesmeden devam etmesini arzu etti. Önce 1923-2020 yıllarını ele alacak VI ve VII. ciltler için bendenizin editörlüğünde geniş bir metin evreni hazırlandı. Prof. Dr. Hasan Ali Karasar ve Prof. Dr. İskender Öksüz’ün değerli katkılarıyla olgunlaştırıldı ve Alev Hanım’ın bizzat müdahaleleriyle de son şekline kavuşturuldu.

² *Bati’ya Yön Veren Metinler III-V*, Derleyen: Alev Alatlı, Kapadokya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.

Buna göre **tarih** (anayasa tarihi, kurucu yasalar, siyaset tarihi, cumhurbaşkanları, siyasi partiler tarihi, iktisat tarihi, hükûmet programları, darbeler ve muhtıralar), **siyasal akımlar** (Kemalizm/Atatürkçülük, liberalizm, muhafazakârlık, İslamcılık, milliyetçilik, Anadoluculuk, sosyalizm, kadın hareketleri, yeşil siyaset), **uluslararası ilişkiler** (Türkiye-AB ilişkileri, uluslararası anlaşmalar, Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşlar), **eğitim, ordu ve güvenlik güçleri, kurumlar, sivil toplum kuruluşları, basın, bilim** (tıp ve eczacılık, matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, botanik, zooloji, biyoteknoloji, sanayileşme, bilgisayar ve bilişim teknolojileri, nanoteknoloji), **sosyal bilimler** (tarih, dil ve edebiyat, felsefe, sosyoloji, psikoloji, coğrafya, arkeoloji, antropoloji, ilahiyat, hukuk, iktisat, bilgi-belge), **inanç, dinî ilimler** (meal/tefsir, hadis, akaid/fıkıh, siyer, İslam ve mezhepler tarihi, tasavvuf/ahlak, din-devlet ilişkisi), **kültür-sanat** (mimari, musiki, tiyatro, sinema, radyo-televizyon, giyim-kuşam), **spor, dil ve edebiyat** (şiir, roman, hikaye, deneme, eleştiri, siyasi hatırat, biyografi, siyasi biyografi, anı, portre, gezi edebiyatı, sözlük, ansiklopedi) alanlarında değerlendirme yazıları yazacak ve yüzlerce kat fazlası arasından tespit edilmiş sekiz yüz on dokuz farklı eserden seçkiler yapacak alan danışmanları belirlendi:

VI-VII. CİLT ALAN DANIŞMANLARI

Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan : Tarih, Siyasal Akımlar, Uluslararası İlişkiler, Kurum ve Kuruluşlar, Sosyal Bilimler, Basın, Kültür-Sanat

Prof. Dr. İnan Kalaycıoğulları : Bilim
Doç. Dr. Tarık Tuna Gözütok

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın : İnanç

Prof. Dr. İsmail Güleç : Dinî İlimler
Doç. Dr. Hicret Kiraz Toprak

Prof. Dr. Mehmet Samsakçı : Dil ve Edebiyat
Dr. Ali Sait Yağar

Prof. Dr. Haluk Yücel : Müzik

Prof. Dr. Ertuğrul Gelen : Spor
Doç. Dr. Nuran Kandaz Gelen

Olçay Bağır : Sinema

Son yüzyıl içinde toplumu etkilediği, yönlendirdiği düşünülen tüm kurum, kuruluş, yazar ve esere, seçki sınırları dâhilinde yer verilmeye çalışılmış bu ciltlerde, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerle iltisakı yargı tarafından tescillenmiş isim ve eserler seçkiye taşınmadı. 1923 sonrasını ele alan VI ve VII. ciltler de mümkün olduğunca kronolojik bir sıralama gözetilerek **Zümrüdüanka'nın Rüyası (1923-1980)** ve **Zümrüdüanka'nın Uyanışı (1980-2020)** alt isimleriyle iki cilt hâlinde düzenlendi.

İlk beş ciltte olduğu gibi VI ve VII. ciltlerin de içerik ve sınırlarını bizzat belirleyen Alev Alatlı'yı maalesef 2 Şubat 2024 günü kaybettik. Bu ciltlerin yayımlanmış hâlini göremeyen Alev Hanım, projenin önceki etaplarında yazdığı değerlendirme yazısını da ne yazık ki VI ve VII. ciltler için güncelleyemedi.

Ancak ülkü ve mesai birlikteliğiyle hazırlanması mümkün olan bu külliyatta şüphesiz pek çok ismin emeği bulunmaktadır. Öncelikle tüm meşguliyetine rağmen bana kendisi ile yakın çalışma fırsatı yaratan, hayranlık uyandıran ufku ve donanımıyla projeye paha biçilemez katkılar sağlayan Kapadokya Üniversitesi Kurucu Mütevelli Heyet Başkanı, değerli büyüğüm Sayın Alev Alatlı'yı şükran ve rahmetle anıyorum. III-VII. ciltlerde bölüm danışmanı olarak sorumluluk üstlenen meslektaşlarım Prof. Dr. Cahit Telci, Prof. Dr. Ertuğrul Gelen, Prof. Dr. Haluk Yücel, Prof. Dr. İnan Kalaycıoğulları, Prof. Dr. İsmail Güleç, Prof. Dr. Mehmet Samsakçı, Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Prof. Dr. Ozan Yılmaz, Prof. Dr. Özer Küpeli, Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu, Prof. Dr. Şaban Doğan, Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan, Doç. Dr. Bülent Akın, Doç. Dr. Hicret Kiraz Toprak, Doç. Dr. Nuran Kandaz Gelen, Doç. Dr. Tarık Tuna Gözütok, Dr. Ali Sait Yağar ve Olcay Bağır'a, onlarca farklı şehir ve üniversitede görev yapan çalışma ekiplerine ve yazarlarımıza, proje boyunca teknik destek sağlayan genç ve çalışkan meslektaşlarım Ekim Ortaç Uludüz ve Hüseyin Çalış'a, toplu basımda ciddi emekleri bulunan Dr. Emre Berkan Yeni ve Alparslan Türk'e de gayret ve sabırları için gönülden teşekkür ediyorum.

İlk anından itibaren projenin idari ve mali süreçlerini büyük bir özveri ve nezaketle yürüten Kapadokya Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Funda F. Aktan'a, Üniversite Rektörü Prof. Dr. Hasan Ali Karasar'a ve Genel Sekreter Doç. Dr. Halil İbrahim Ünser'in şahsında desteklerini gördüğümüz tüm idari personele şahsım ve çalışma arkadaşlarım adına teşekkürlerimi arz ediyorum.

Son söz de elbette bu büyük projeye dair ilk sözün sahibi olan merhum Alev Alatlı'nın:

NASİHATİMDİR, VASIYETİMDİR

Güneş her gün daha mütekâmil bir dünyaya doğmaz. Tarih ezelden ebede dümdüz uzanan doğrusal bir hat değil, devirli bir oluşumdur. Gün olur, en gerideki en öndekinden ileride olur. Aristarkus, Kopernik’e “zıpçıktı astrolog” diyen devrimci Martin Luter’dan daha ilericidir. Ahmet Yesevi, Kadızade Mehmet’in çok ötesinde. Siz istihkâmlarınızı güçlendirin, zor zamanları fırsata çevirin. Benim yaşıma geldiğinizde, benim hiç olamadığım kadar hâkim, fehim, müstakim, emin, mekin ve metin olun.

Aziz ülkemize gelince, ille de bir şeye benzetecekseniz, her budağından sürgün atan salkım saçak bir böğürtlen çalına benzeteceksiniz Türkiye’yi. Bir sürgünü çiçeğe dururken, diğerinin kurumakta, ötekinin meyve vermekte olduğunu görün. Tek bir sürgüne takılıp kalmayın, bütüne bakmayı âdet edinin. Unutmayın ki düz akılla anlaşılmaz, pergele cetvele gelmez, kendisine has bir kimliği vardır Türkiye’nin. Batmaz. Batarsa okyanuslar taşar. Mademki son temsilcileriyiz, Gezegen’in iyiliği için yaşatılması elzem bir medeniyetin, bizi durduracak tek “gerçek”, soğuyan Güneş’in dünyamızı yarı yolda bırakması ihtimali olmalı. Alev Alatlı (1942-2024)

1. VE 2. CİLTLERİN (750-1299) YENİ BASKISINA SUNUŞ

Sadık Türker

Bu ciltler, 'Biz' adını verdiğimiz, bugüne kadar taşınan ve tek tek bizleri belirleyen tarihsel yapının parçalarının, alanlarının uzmanları tarafından teşhis edilerek bir araya getirilmesinden oluşan panoramik bir çalışmadır. Yazılı belge niteliğindeki matbu olan veya olmayan eser, ferman, manifesto gibi çeşitli bilgi alanlarına ait temel eserlerin seçimi, tercümesi veya harf çevirisi (transliterasyon) veyahut tercümesi yapılmış eserlerden yapılan iktibaslarla 'Biz'i şekillendiren, yön veren veya yönünü/biçimini değiştiren etkenler ortaya konulmak istenmiştir. Elbette bu panoramik tabloya bizi oluşturan herşeyi yerleştirmek mümkün değildi. Bu nedenle seçmeler, metinlerin 'Biz'i oluşturma veya değiştirmesindeki etki dozu ile yabancı kültürlerde en çok tercüme edilip incelenmesi bakımlarından yapılmıştır.

Bir kültürün oluşumu ve biçimlenmesinde sadece yazılı verileri esas alarak, bu verilerin dışındaki etkileri tamamen yabancı kültürlerle dayandırmak indirgemeci bir yaklaşımdır. Özellikle yazısız dönemde kültürlerin dil ve gelenek yoluyla taşıyageldiği sözlerin, inanışların ve hikayelerin kültürün yapısını belirleme gücü, yazılı metinlerden daha fazla olabilmektedir. Zaman içerisinde yazısız kültür öğeleri kayda geçirilerek kitaplaşmıştır. Üstelik, halk ezgileri ve yeni kelimelerde görüldüğü gibi, yazısız kültürel unsurların kayda geçirilmesi, her medeniyet çevresinde durmaksızın devam eden bir süreçtir. Bununla ilişkili olarak, bir kültürde bilim ve medeniyetin gelişimi açıklanırken ya tamamen kendi yazılı belgelerine, eğer yoksa tamamen yabancı kültürlerden yapılan çevirilere dayanılarak kültürü belirleyen başka bir parametrenin bulunmadığı inancı, bir başka yanılıdır. Sadece yazılı belgelere dayanarak bir kültürün arkeolojisini ortaya koymak, yukarıda bahsettiğimiz nedenden dolayı imkansızdır. Her kültürün yazı öncesi bir müktesebatı vardır; ancak bunların kültürü biçimlendirmedeki payı hakkında konuşabilmek, son derece dolaylı analizlerle mümkündür. Öte yandan, bir kültürün kendisine özgü fikri temelleri olmaksızın, sadece tercüme etkinliği çerçevesinde bir bilimsel devrim gerçekleştirebileceği tezi, en azından tarihte böyle bir gerçeklik olmaması bakımından savunulabilir değildir. Zira örneğin Helenistik miras, yalnızca Arapçaya değil Süryanice, Farsça, Ermenice ve İbraniceye de çevrilmiştir; yahut İslam mirası sadece Latinceye ve Batı dillerine değil, dünyadaki pek çok dile çevrilmiştir; eğer her tercüme hareketi bir bilimsel devrimle sonuçlansaydı, tarihte onlarca bilimsel devrim gerçekleşmiş olurdu. Öte yandan yazılı olmayan sözlü tercümelerin bilimsel incelenmesi elbette son derece zordur; ancak bunların kültürlerin şekillenmesinde, yazılı metinlerden daha az etkili olduğu hiçbir şekilde söylenemez.

Bizi şekillendiren kültür öğelerinden birisi de hiç şüphesiz ezgiler, resimler ve mimaridir. Kültürü şekillendiren dil, genel olarak lisan ve matematik gibi kavramlı

ile müzik ve resim gibi kavramsız iletişim sistemlerinden meydana gelir. Bunların tamamı dil dediğimiz ve çoğunlukla lisana indirgeyerek anladığımız bütünlüğü oluşturur. Dilin sadece küçük bir parçası olan lisanı, yani konuşma dillerini ele alırsak, lisan iletişiminin yalnızca yüzde yedisi (%7) sözcüklerle gerçekleştirilir; geri kalan kısmı lisan iletişimini büyük ölçüde tamamlayan göz/yüz/vücut ifadesi ve tonlamayla olur. Dolayısıyla iletişim dediğimiz büyük sistemin gerçekte çok küçük bir kısmı sözcüklerle tanımlanabilir. Şu halde ne kadar titizlikle ele alınırsa alınsın, bizi tanımlamaya çalışırken metin evreninin yeterli olduğu söylenemez. İnsanların dillerine doladıkları ve her biri birer kelime gibi belirli bir kültüre mahsus olan ezgiler, hiçbir şekilde sözcüklerin dizilişinin yol açtığı etkiden daha azına sahip değildir. Ancak yukarıda sözü edilen risklere rağmen, metni esasa alan bütün evrensel çalışmalarda olduğu gibi, bu çalışmanın dayandığı yöntem, bilimsel bir incelemedeki yetkinliği bakımından metin evrenidir.

1299'a kadar klasik dönemin ele alındığı bu iki cilt, Biz'in hem 1299'dan sonraki sürecini, hem de özellikle Batı Rönesans'ını şekillendirmesi bakımından temel teşkil eder. Bu iki cilt içinde, sömürgeci emperyalist dönemin (1780-1893) bilgisiyasal gereksinimlerine göre hazırlanmış eğitim çerçevesini yırtarak yeni bir bilim ve felsefe tarihi tasavvuruna götüren önemli ipuçları sergilenmiştir. Avrupa-merkezci esasa göre hazırlanan bu eğitim çerçevesi, 20. Yüzyıl başından beri Birleşik Devletler'de zaten reddedilmekteydi; post-endüstriyel dönemin başından (1945) itibaren de Avrupada sistematik şekilde terk edilmesine rağmen ülkemizin eğitim, kültür ve sanat programlarında gerekli güncellemeler yapılmamıştır. Bu çağdışı çerçeveye göre yazılan kitaplar Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşt, İbn Tufeyl, İbn Bacce, Ebu Bekr Razi, Gazzali, Mir Damad ve Molla Sadra gibi filozoflardan söz ederek İslam düşünce ve biliminin bu isimler tarafından inşa edildiğinden, onların da başlıca Helen mirasından beslendiklerinden söz edilir. Evet Farabi büyük bir filozoftur ancak onun günümüz bilimini bilfiil belirleyen hiçbir görüşü bulunmazken, çağdaş yapay zekalarda kullanılan yapay dil algoritmalarının temelini oluşturan kombinasyon temelli morfoloji teorisinin mucidi Halil b. Ahmed (8. Yüzyıl), modern bilime olan etkisi ve teorisinin oniki yüzyıllık öngörüsü bakımından, yirmi tane Farabi'ye eşdeğerdir. Yine de o, İslam düşüncesiyle ilgili kitaplarda bir filozof olarak tanınmaz ve günümüze olan etkilerinden söz edilmez. Bütün felsefe tarihi kitapları Es-kiçağ Helen felsefesinin özgünlüğünü ve mitos'tan nasıl kaynaklandığını anlatırken burada *Denkard* isimli eserden iktibas edildiği üzere Aristoteles'in öğrencisi Kral İskender'in Dara krallığını ele geçirdiğinde İran'daki eserleri Grekçe'ye çevirterek orijinal nüshaları ve bunları bilen insanları imha ettirmesinden söz edilir. Dolayısıyla burada, sömürgeci dönemin eğitim alışkanlıklarında görüldüğü üzere Helen düşüncesinin İran'ı nasıl belirlediği tezine karşın, Zerdüşt ateşinin Herakleitos'un ateş ilkesini nasıl belirlediğinden söz edilmektedir. Bu çalışmada İbn Cinni'nin konuşan makinesinden, İslam düşünce ve biliminin katili olarak tanıtılan Gazzali'nin evrimci biyo-psikolojik görüşünden, söz edilmektedir.

Ne yazık ki hem İslam bilim ve felsefesinin hem de modern rasyonalizmin ve bilimin, Eskiçağ Helen mirasından kaynakladığına ilişkin saçma iddialar, bütün eğitim kurumlarında eleştiri ve sorgulamaya kapalı şekilde ezberletilmiştir. Giordano Bruno'nun *De Magia* başlıklı eserinde belirttiği gibi Rönesans bilimi, temelde *doğal büyü* kavramına dayanır. Üfürükçülük ve ruh çağırma gibi negatif anlamlarından tamamen farklı şekilde doğal büyü, varlıkları bir bakıma lego parçaları gibi görerek bu parçaların muhtemel bileşimleriyle doğada daha önceden görülmemiş varlıkların ve kuvvetlerin meydana getirilebileceği inancına dayanır. Ne var ki Doğu kaynaklı bir bilgelik olan büyü, Eskiçağ Avrupa kültürünün hem bilmediği ve anlamadığı hem de şiddetle karşı çıktığı bir kavram olmuştur. Diogenes Laertius, Aristoteles'in, Doğulu bilgelerin büyü sebebiyle kehanetin bütün çeşitleri hakkında cahil olduklarını iddia ettiği görüşünü belirtir. Pythagoras, Demokritos ve Empedokles gibi Doğu'ya seyahat eden Platon, anlaşılmaz bulduğu büyü'nün en büyük sırlardan birisi olduğunu söylemiştir. Hristiyanlığın ilk yüzyılında yaşanan büyücü Simon (Simon Magus, ö. 65) olayıyla birlikte Avrupa rasyonalizminin büyü karşıtlığı, daha şiddetli bir boyut kazanmıştır. Kalde ve İran menşeli büyü ve kehanet hareketlerine karşı en sert tepki, Roma imparatoru II. Constantius (317-361) tarafından 357 yılında çıkarılan bir kanunla gösterildi; buna göre büyü yapanlar veya büyücülere danışanlar, kılıçla kellesi kesilmek üzere ölüme mahkum edilecekti. Bu gelenek Rönesans'ın zirvesindeyken bile Avrupa'da uygulandı. Bu nedenledir ki başından beri bidatçı (*heretic*) ve zındık bir hareket olarak görülen Rönesans bilimi, Avrupa'da dine karşıt bir anlam taşıyordu. Halbuki Abdurrahman Bedevi'nin ifadesiyle bir *büyü medeniyeti* olan İslam'da durum, hiç de öyle değildi.

Gerek Helen filozoflarının gerekse skolastiklerin sahip olduğu bu *modern-öncesi* diye niteleyebileceğimiz bu rasyonalizm, gerçekte şimdiye kadar insanların tecrübe etmediği hiçbir şeyin, bundan sonra da tecrübe edilemeyeceğini varsaymaktadır. *Konuşan metal* gibi bir tasavvur Eskiçağdaki pek çok kültür için manasızdır. Eskiçağ Helen rasyonalizminin dayandığı ontoloji, Aristoteles'in *Kategoriler* teorisi tarafından formülleştirilmiştir. Bu teoriye göre cevherlerin sahip olabileceği kategorik özellikler, varlık türlerine özgü olup bir türe özgü olan vasıfların diğerine yüklenmesi durumunda, daha önce hiç kimsenin görmediği, işitmediği ve bundan sonra da hiç kimsenin görüp işitemeyeceği gerçek dışı ve akıl dışı bir bağıntıyı ifade eden manasız tasavvur ve cümleler meydana gelir. Yani konuşma insanın asli özelliğidir, metalin değil; daha önce hiç kimse konuşan bir metal görmediği ve işitmediğine göre bundan sonra da böyle bir gerçeklik olmayacaktır. Halbuki modern rasyonalizm ve bilim, tam da bu varsayımın reddine dayanır. Modern Batılı rasyonalizm, herhangi bir kavramsal bağıntının tecrübe alanında varolmamasını, onun gelecekte de varolmayacağını garantisi olarak görmediği gibi bu tür bağıntıları Eskiçağ filozofları gibi manasız, saçma veya akıldışı olarak görmez. Başka bir deyişle modern insanın doğada varolmayan şeyler hakkındaki bilimsel konuşmaları, Eskiçağ zihniyetine sahip birine saçma, manasız ve akıldışı görünecektir.

İbn Cinnî'nin söylediği gibi 'Bizler, bize verilmiş olanları; onlardan yararlanarak ilerliyoruz'. Ancak bize verilmiş olanlardan, kolektif hafızamızın hatırladıkları ile bilinç altımıza düşenlerin analizi, genel olarak 'Biz'in arkeolojisi, samimi bir şekilde itiraf etmek gerekirse, daha ziyade Batılı araştırmacılar tarafından yapılagelmiştir. Bizde de tarih ve kültürümüze yönelik birçok çalışma yapıldığını hepimiz biliyoruz; ancak bilgi kırıntılarından bütün bir çerçeve yapma teşebbüsü, sanırım ilk kez bu çalışmayla gerçekleşmiş oldu.

'Bize Yön Veren Metinler', bir yandan bizi belirleyen bileşenleri tespit ederek onu tanımlama çabası, bir yandan da bilim ve felsefe tarihi ezberlerimizi bozacak sıra dışı bilgilerin arkeolojisiydi. Yayımlandığı tarihten beri iki baskı yapmasına rağmen klasik dönemin gizemlerini sergileyen bu iki cilde olan talep o kadar çok oldu ki, telefon ve e-postayla ulaşan okurlarımızın bu hararetli taleplerine nihayet cevap geldi. Rahmetli Alev Alatlî hanımefendinin bu hayalini gerçekleştirmeye azmetmiş, kızı Funda Aktan hanımefendinin gayretleriyle bu eser, yeniden okurlarıyla buluşturuluyor. Bu iki cildin yeniden basılarak ortaya çıkması için emek veren bütün meslektaşlarıma ve eserin yeni baskısının hazırlanmasında başta Kapadokya Üniversitesi (KÜN) Mütevelli Heyet Başkanı Funda Aktan hanımefendi ile KÜN Rektörü Prof. Dr. Hasan Ali Karasar olmak üzere, KÜN Genel Sekreteri Doç. Dr. Halil İbrahim Ünser'e, Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanı Mehmet Cengiz Beyefendiye ve emeği geçen diğer herkese teşekkür ederim.

Çocuklarımıza ve insanlığa sevgiyle...

Prof. Dr. Sadık Türker

Eylül 22, 2024

EDİSYON NOTLARI

- Her seçki öncesi ilgili metnin özelliği, tarihi-edebî değeri ve etkilerini konu alan kısa bir izah sunulmuş, müellif/şair biyografileri mümkün olduğu kadar kısa bir şekilde dipnotlarda verilmiştir.
- Seçki sıralamalarında varsa telif tarihi, yoksa müellif vefat tarihine dayalı kronoloji gözetilmiştir.
- Seçki başlıkları, aynı adlı eserin bütün olarak seçkiye dâhil edildiği anlamını taşımaz.
- Seçkiler, eğer alıntılanan kaynağında Türkiye Türkçesi ile neşredilmemişse hazırlayanlar tarafından dil içi aktarımı ya da tercümesi yapılarak kullanılmıştır.
- Manzum metinler, sanat değeri taşıyan kimi klasik dönem nesirleri ve ferman, hüküm, ruhsat, fetva gibi resmî evraktan bazılarında, okuyucunun dil zevki ve bilinci gözetilerek klişe kullanımlar ve sanat derinliği korunmuş; aktarımlarının hemen yanında özgün biçimleriyle de seçkiye dâhil edilen bu bölümler eğik harflerle belirlenmiştir.
- Seçkiyi hazırlayan isim/isimler, seçkinin hemen peşinden {...} ile gösterilmiştir. Hazırlayanın adı soyadı bulunmayan seçkiler ilgili Bölüm Danışmanı tarafından hazırlanmıştır.
- Seçki kaynağı, seçki öncesi verilen izah bölümünde gösterilmiş, sayfa numaraları seçki sonrasında kaydedilmiştir. Birden fazla eseriyle seçkiye dâhil olan isimlerde seçki kaynakları, her seçki sonrasında ayrı ayrı gösterilmiştir.
- Seçki başlığı olarak klasik dönemde eser adları, birey bilincinin ve matbuatın geliştiği yenileşme döneminde ise müellif adı kabul edilmiştir.
- Farklı eserleriyle farklı başlıklar altında seçkiye giren isimlerin biyografileri ilk geçtikleri yerde verilmiş; diğer yerlerde buraya gönderme yapılmıştır.
- Seçki künyelerinde yayınevi adlarından sonra gelen Kitap, Kitabevi, Yayınları, Yayınevi vb. sözcükler ile C. (Cilt), S. (Sayı), s. (sayfa) kısaltmaları kullanılmamıştır.

KISALTMALAR

AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKMY	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
A DTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi
A	: Ankara Üniversitesi
AAF	: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi
bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DE	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DT	: Doktora Tezi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
İ	: İstanbül Üniversitesi
KTBY	: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
MEBY	: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
M	: Marmara niversitesi
nşr.	: Neşir
sad.	: Sadeleştiren
şrh.	: Şerh
TDKY	: Türk Dil Kurumu Yayınları
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik
TİBY	: Türkiye İş Bankası Yayınları
trc.	: Tercüme
trs.	: Translate
TTKY	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
yay.	: Yayınlayan
YLT	: Yüksek Lisans Tezi
yty.	: Yayın tarihi yok
yyy.	: Yayın yeri yok

İSLAMİYET ÖNCESİ DİL VE EDEBİYAT

İslam kültür dokusu başka motifler içerse de ana hatları itibarıyla üç büyük kültürün temel çizgilerinden oluşmuştur. Bunlar: Türk, Arap ve İran unsurlarıdır. Yazılı kaynaklara daha erken dönemde sahip olması bakımından İslam kültür dokusunun nispeten daha fazla bilinen unsuru, İran kültürüdür. Türk ve Arap kültürlerinin İslam öncesi tarihsel kazanımları sözlü olarak aktarılagelen şiir, destan, nasihat yahut yazıt gibi yollarla İslam medeniyetine kazandırılmıştır. İslam'ın Hicaz'da doğuşuyla birlikte Araplar, yazılı kültür aşamasına geçmişken yazılı kültüre en geç intibak eden unsur Türkler olmuştur.

İslam medeniyetini oluşturan ana unsurlardan Türklerin “göçebe”, Araplarınsa “bedevi” diye nitelenmesiyle söze başlanarak yazısız gelenek yoluyla taşınabilen yapıların ihmal edilebileceği kanaatinin oluşturulması, bu medeniyetin çevre kültürler tarafından belirlendiği sonucunu beraberinde getirmektedir. İslam'ın doğuşunu betimleyen metinler, neredeyse istisnasız bir şekilde onun şiir ve edebiyattan başka bir marifeti olmayan Hicaz çöllerinde doğduğunu anlatır. Bu betimleme her ne kadar İslam'ın mucizevi yönünü öne çıkarıyor gibi görünse de gerçekte onun, Yahudilik ve Hristiyanlığa, nihayet Sasani ve Bizans'a ne kadar çok şey borçlu olduğu tezini destekleyecektir. Romantik bir tablo sergileyen çöl ve edebiyat ilişkisi, aslında önemli bir soruyu yüzyıllardır gündemden düşürmüştür: İslam'ın doğduğu yedinci yüzyılda Arapça gibi son derece gelişmiş bir medeniyet dili, nasıl olup da çölün yoksulluğu ve terk edilmişliği içinde gelişebilmiştir? Daha da önemlisi İslam gibi bir din, sadece Tanrı öyle seçtiği için mi çölde bir medeniyete dönüşmüştü, yoksa Hicaz'ın geçmişinde büyük bir medeniyet mi vardı? Kur'an'a bakılırsa ondaki öğretilerin pek çoğu geçmiş milletlerde de vardı. Bu bakımdan İslam, geçmiş dinlerin devamıdır. Öte yandan 1970 ve 1980'lerde yapılan arkeolojik keşiflerde milattan üç bin yıl kadar öncesine uzanan ve efsane oldukları sanılan Orta ve Güney Arabistan'daki Ad ve Himyer krallıklarına ait piramitler, bazı makine ve düzenek kalıntılarının bulunmasından sonra medeniyet tarihçilerinin gerek Arabistan Yarımadası'ndaki bedevi insanlar gerekse bu coğrafyada doğmuş İslam dini hakkındaki yargıları büyük ölçüde değiştirmiştir. Zira Ad ve Himyer krallıkları, Eski Çağ'da Mısır, Suriye ve Mezopotamya ile kıyaslanabilir derecede yüksek bir kültür ve gerçek bir medeniyetti. Ancak bu keşifler doğrultusunda İslam tarihinin yeniden yorumlanması uzun ve zahmetli bir çaba gerektirmektedir.

Evrenin sembollerle dolu bir kitap olduğu Eski Çağ Mezopotamyası'nda doğmuş bir inançtır. Bu inancı kendisine temel kılmış filozoflar hatta kültürler olmuştur. Yeni Platonculuğun kurucusu Plotinus'a (205-270) göre, var olan şeyler işaretlerdir. Bu işaretleri okumayı bilen bilge kimselerse girilemez olan gayb alanını müşahade ederler. Ona göre, bütün bir doğa, yazılarla dolu olan bir kitap gibidir. Bilgelik, varlıkların hareketlerinin telaffuz ettiği yasaları doğa kitabından okuma marifetidir. Şeylerin birbirine benzerlikleri dikkatle